

Yeni Anayasa Sürecinde Vatandaşlık Kavramı Üzerine Bir Değerlendirme

Bahar KÜPE*

Ahmet SÜRERDAMAR**

Bu makale hakem incelemesinden geçmiştir ve TÜBİTAK – ULAKBİM Veri Tabanında indekslenmektedir.

* Dr. Öğretim Üyesi, Atatürk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Milletlerarası Özel Hukuk Anabilim Dalı, bahar.godekmerdan@atauni.edu.tr, **ORCID:** 0000-0002-5470-9723

** Ar. Gör., Atatürk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Milletlerarası Özel Hukuk Anabilim Dalı, ahmet.s@atauni.edu.tr, **ORCID:** 0000-0003-1850-3864

Makale Geliş Tarihi: 24 Mart 2025 **Makale Kabul Tarihi:** 20 Temmuz 2025

Yeni Anayasa Sürecinde Vatandaşlık Kavramı Üzerine Bir Değerlendirme

ÖZ

Bu çalışma, günümüz anayasa değişikliği tartışmaları bağlamında, özellikle 1982 Anayasası'nın 66. maddesinde yer alan Türk vatandaşlığı kavramını ele almakta ve tanımın yeniden düzenlenecek olması durumunda değişiklik önerilerini ortaya koymaktadır. Bu öneriler ortaya konulurken vatandaşlık kavramının etimolojik anlamı ile kavramın Türk hukukundaki tarihsel gelişimi ve uluslararası hukuk sistemlerindeki farklı yorumlar dikkate alınmıştır. Vatandaşlık kavramının tarihsel süreci, Tanzimat ve Islahat reformlarının etkileriyle başlamış, 1312, 403 ve 5901 sayılı Türk Vatandaşlığı Kanunları gibi düzenlemeler aracılığıyla hukuki ve siyasal boyutlarda pekiştirilmiştir. Avrupa Vatandaşlık Sözleşmesi, vatandaşlığı kişinin devletle kurduğu hukuki bağ olarak tanımlarken, etnik ayrımcılığı da reddetmektedir. İtalya ve İsviçre'de anayasal düzeyde vatandaşlık tanımının detaylandırılmaması, vatandaşlıkla ilgili düzenlemelerin ayrı kanuni çerçevelerde ele alınmasıyla açıklanırken; ABD'de değişikliklerle, vatandaşlık statüsüne erişim koşullarının belirlenmesi ve vatandaşlık kavramının somutlaştırılması çabalarına işaret edilmiştir. İngiliz hukukunda vatandaşlık, sivil, toplumsal ve siyasal hakların bütünlüğü olarak değerlendirilirken; Almanya'da anayasal vatandaşlık kavramı, etnik veya dinsel farklılıkları aşan anayasal bağlılığı vurgulamaktadır. Fransa'da ise vatandaşlık, Fransız halkının eşitliğini ve bütünleştirici kimliğini ifade eden bir statü olarak öne çıkmakta; "Fransız" tanımı etnik kökenin ötesinde, toplumsal ve hukuki bağları yansıtmaktadır. Bu çalışma ile Türk vatandaşlığının tanımlanması sürecinde, farklı hukuk sistemlerinin uygulama ve yorum farklarından yararlanılması gerekliliği ortaya konmuştur.

Anahtar kelimeler: Vatandaşlık, hukuki bağ, Türk vatandaşı, 1982 Anayasası, anayasa değişikliği.

An Evaluation on the Concept of Citizenship in the New Constitution Process

ABSTRACT

In the context of the current constitutional amendment debates, this study analyses the concept of Turkish citizenship in Article 66 of the 1982 Constitution and puts forward proposals for the reorganisation of the definition. The etymological meaning of the concept of citizenship, the historical development of the concept in Turkish law and the different interpretations in international legal systems have been taken into consideration while putting forward these recommendations. The historical process of the concept of citizenship started with the effects of the Tanzimat and Islahat reforms and was reinforced in legal and political dimensions through regulations such as the Turkish Citizenship Laws No. 1312, 403 and 5901. The European Citizenship Convention defines citizenship as the legal bond that a person establishes with the state and rejects ethnic discrimination. In Italy and Switzerland, the lack of a detailed definition of citizenship at the constitutional level is explained by the fact that the regulations regarding citizenship are handled in separate legal frameworks; in the USA, the changes point to efforts to determine the conditions for accessing citizenship status and to concretize the concept of citizenship. While citizenship in English law is considered as the totality of civil, social and political rights, the concept of constitutional citizenship in Germany emphasizes constitutional allegiance that transcends ethnic or religious differences. In France, citizenship stands out as a status that expresses the equality and integrative identity of the French people; the definition of “French” reflects social and legal ties beyond ethnic origin. This study has demonstrated the necessity of utilising the differences in practice and interpretation of different legal systems in the process of defining Turkish citizenship.

Keywords: Citizenship, legal bond, Turkish citizen, 1982 Constitution, constitutional amendment.

GİRİŞ

Vatandaşlık hem tartışmalı bir kavram hem de dönüşüm sürecinde olan bir olgudur^[1]. Günümüzde sosyal hareketlerin ve değişimlerin ifade edilmesinde ve anlaşılmasında, vatandaşlık anahtar bir kavram olması dolayısıyla, vatandaşlık alanındaki çalışmalar da önemli ölçüde artmıştır^[2]. Bu sebeptendir ki anayasa değişikliği gündeme geldiğinde vatandaşlık, değişikliğin öncelikli konuları arasına girmiştir.

Son yıllarda özellikle yeni (sivil) anayasa tartışmaları kapsamında anayasal vatandaşlık^[3] kavramı üzerinde çokça tartışılmaya başlanmıştır^[4]. Bu kapsamda yeni anayasada, yeni bir vatandaşlık tanımının nasıl olacağı ya da böylesine bir tanıma gerçekten ihtiyaç duyulup duyulmayacağı da akla gelebilir^[5]. Türkiye’de toplumsal ilişkilerin yapısını kucaklayacak ve bu yapı içindeki farklılıklar arasında ortak bir zemin oluşturacak anayasal vatandaşlık anlayışına ihtiyaç duyulduğunu ifade eden görüşler karşısında

-
- [1] Helen Haste ve Amy Hogan, “Beyond Conventional Civic Participation, Beyond The Moral-Political Divide: Young People And Contemporary Debates About Citizenship”, *Journal of Moral Education*, 35/4, (2006), s. 474.
- [2] Şafak Evran Topuzkanamış, *Vatandaşlık Üstüne Bir Tez*, İstanbul: On İki Levha, 2013, giriş.
- [3] İlk kez, Almanya’da ortaya atılan ve ünlü Alman düşünürü Jurgen Habermas tarafından geliştirilen bu kavramlaştırma, esas itibariyle, günümüz demokratik toplumlarında siyasî kimliği yeniden tanımlama girişimini ifade eder. Girişimin temelinde yatan düşünce, “farklılıkları, eş düzeyli olarak barış içerisinde birlikte yaşatma” çabasıdır. Fazıl Hüsnü Erdem, “Anayasal Vatandaşlık ve Yeni Anayasa”, *Liberal Düşünce*, Yıl 17, Sayı 66, (Bahar 2012), s. 52; Türkiye’de ise ilk kez Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel tarafından Macaristan gezisinde dile getirilmiştir. Thomas Humphrey Marshall, *Yurttaşlık ve Toplumsal Sınıflar*, Thomas Humphrey Marshall, Tom Bottomore, *Yurttaşlık ve Toplumsal Sınıflar*, Çev: Ayhan Kaya, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2006, s. 6.
- [4] Yeni anayasa ihtiyacına yönelik detaylı bilgi için bkz.: Hasan Tahsin Fendoğlu, “Yeni Sivil Anayasanın Yol Haritası”, *Adalet Dergisi*, Sayı 73, (2024), s. 15-44.
- [5] Topuzkanamış, *Vatandaşlık*, s. IX.

bu vatandaşlık tanımının içinin nasıl doldurulacağı önemlidir^[6]. Bu çalışmada yeni anayasa sürecinden kasıt, mevcut 1982 Anayasası'nın yerini alacak bir anayasa yapımı düşüncesinin hem siyasal söylemde hem de toplumsal düzeyde yeniden gündem oluşu ve bu bağlamda vatandaşlık kavramının nasıl ele alınabileceğine dair hukuki tartışmalardır. Türkiye'de yeni bir anayasa hazırlanması meselesi, 2010 sonrası dönemde artan şekilde kamuoyunun ve siyasetin gündeminde yer almış, özellikle 2021 yılında TBMM Başkanı'nın öncülüğünde başlatılan “sivil anayasa” söylemi, siyasi partilerce hazırlanan anayasa taslaklarının kamuoyuna sunulmasıyla yeniden ivme kazanmıştır. Her ne kadar bu süreç henüz yazılı bir anayasa taslağına dönüşmemiş olsa da anayasa hukukçuları, sivil toplum ve siyasi aktörler düzeyinde yürütülen tartışmalar, vatandaşlık kavramının anayasal düzlemde yeniden tanımlanması gerekliliğini gündeme getirmiştir. Bu bağlamda çalışmada, bu sürecin hukuki ve siyasal çerçevesi dikkate alınarak vatandaşlık kavramı değerlendirmeye tabi tutulmuştur.

Belirtilen nedenlerle bir vatandaşlık tanımı ortaya koymak için konuyu tarihsel ve karşılaştırmalı bakış açısıyla ele almak gerektiği kanaatindeyiz. Bundan önce bazı çevrelerce eleştirilen, 1982 Anayasasının^[7] 66'ncı maddesindeki vatandaşlık tanımına önce lafzi açıdan bakmak gerekmektedir. Türk Medeni Kanunu'nun^[8] başlangıcında çok güzel şekilde dile getirildiği üzere bizim de baştan belirtmemiz gerekir ki, “*Kanun, sözüyle ve özüyle değindiği bütün konularda uygulanır* (m.1).”

1982 Anayasası 66'ncı madde başlığı ve 1. fıkra düzenlemesi birlikte ele alındığında Türk vatandaşlığına ilişkin başlık ve düzenleme şu şekildedir^[9]:

[6] E. Fuat, Keyman, “Türkiye’de Çokkültürlü Anayasal Vatandaşlık ve Demokratikleşme”, “Vatandaşın Dönüşü: Vatandaşlık Kuramındaki Yeni Çalışmalar Üzerine Bir Değerlendirme”, ed. Ayşe Kadioğlu, *Vatandaşlığın Dönüşümü Üyelikten Haklara*, İstanbul, Metis Kitap, 3. Baskı, 2022, s. 234.

[7] RG, 9 Kasım 1982, Sayı 17863.

[8] RG, 8 Aralık 2001, Sayı 24607.

[9] Hükmün lafzi değerlendirmesi için bkz. Hüseyin Ali Sadruleşrafi, *Türk Vatandaşlığının Anayasal Tanımının Hukuki Esası İle Düşünsel, Sosyal, Psikik,*

“I. Türk vatandaşlığı

Madde 66 – Türk Devletine vatandaşlık bağı ile bağlı olan herkes Türktür...”

Anayasal kuralda mevcut başlığı, tanımını ve hükmü şöyle özetleyebiliriz:

Başlık: Türk Vatandaşlığı

Tanım: Türk devletine vatandaşlık bağı ile bağlı olan herkes

Hüküm: Türktür.

Madde başlığından, maddenin temel amacının Türk vatandaşlığını tanımlamak olduğu anlaşılmaktadır. Keza maddenin ilk cümlesinden de amacın bu yönde olduğu açıkça görülmektedir. Ancak hüküm bölümünün başlıkla uyduğunu söylemek güçtür. Zira madde hükmü, başlıktan uzaklaşılarak vatandaşlığın tanımından ziyade vatandaşlığın kökenini açıklamaya yönlendiği izlenimi vermektedir.

Anayasa m. 66’ya yapılan eleştirilerin temelinde birbiriyle zıt iki görüş yatmaktadır. Buna göre ilk görüş hükümde yer alan Türklük kavramının, Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlarının hepsini kapsamadığı ve Türk vatandaşı olan ancak ırk bakımından Türk olmayanların bu tanımlamanın içine girmediğidir^[10]. Farz edelim ki Alman yasalarında, “Alman devletine vatandaşlık bağı ile bağlı olan herkes Almandır” gibi bir hüküm bulunsun. Bu Almanya’da bulunan ve Alman vatandaşlığını kazanmış olsa dahi Türk olan binlerce kişinin Alman olduğunu iddia etmek gibidir. Oysa “Almanya devletine vatandaşlık bağı ile bağlı olan herkes Almanya vatandaşıdır” gibi bir hüküm tereddüt ve tartışma yaratmayacaktır. Anayasa’nın 66’ncı madde hükmü olumsuz şekilde okunduğunda Türk devletine vatandaşlık bağıyla bağlı olmayanların Türk olmadığı sonucuna varılabilir ki bu da Türk vatandaşlığından bir şekilde ayrılmış Türkler için hatalı bir sonuçtur.

Pedagojik Temel Dayanakları ve Sorunları, *Türk Vatandaşlığı Kanunu Tasarısı Sempozyumu Bildiriler*, Edt: Vahit Doğan/Feriha Bilge Tanrıbilir/Banu Şit, 29 Şubat 2008, Seçkin Yayıncılık, Ankara 2008.

[10] B. Bahadır Erdem, *Türk Vatandaşlık Hukuku*, İstanbul: Beta, 6. Bası, 2017, s. 53.

Bu sebeple madde hükmünün, maddenin ruhunu yansıtacak şekilde değiştirilmesi gerektiği düşüncesinde olan yazarlar mevcuttur^[11].

Buna karşılık diğer görüş, Anayasa m. 66 hükmünün değiştirilmemesi gerektiğini savunmaktadır. Bu fikri savunan yazarlara göre “Türk” kelimesiyle, Türk Devletini kuran milletin adı altında, farklı ırk, din veya kültürden gelmiş olan kişilerin Türk Devletine aidiyetini belirten vatandaşlık kavramının ifade edildiği belirtilmektedir. Başka bir anlatımla Türk vatandaşlığı kavramında, kişilerin dini, ırki veya kültürel özellikleri yer almamakta, bunlar kurucu unsurlar olarak görülmemektedir. Türk Devletine vatandaşlık bağıyla bağlı olan kişi, ırkı, dini, mezhebi ve kültürel kökeni ne olursa olsun Türk Devletinin ona vermiş olduğu “Türk vatandaşı” adını taşımaktadır. “Türk vatandaşı” deyimiyle yalnızca kişinin Türkiye Cumhuriyeti Devleti vatandaşlığına sahip olduğu ifade edilmektedir. Aynı görüşlerin devamında “Türk” sözü ile tek bir etnik kimliğin değil, fakat Türkiye toplumunun tek mil etnik kimliklerini kapsayan milli (ulusal) kimliğin ifade edildiği de eklenmektedir. “Türk” kelimesi Anayasa’da, kişilerin etnik, dini ve kültürel aidiyetlerine bakılmaksızın Türkiye Cumhuriyeti Devleti vatandaşını kapsayan “anayasal” bir kavram olarak kullanılmıştır^[12]. Burada Danıştay 8. Daire Kararı da örnek gösterilmektedir:

Danıştay Kararı - 8. D., E. 2008/8395 K. 2010/5285 T. 18.10.2010:

“Her ne kadar davacı tarafından, öğrenci andının bir ırkı esas aldığı, zorla okutulduğu iddialarına yer verilmiş ise de; “Türk” kelimesi bir ırkın değil, Türkiye Cumhuriyeti sınırları içerisinde yaşayan dili, ırkı, rengi, cinsiyeti, siyasi düşüncesi, felsefi inancı, dini, mezhebi ne olursa olsun tüm vatandaşların bir araya gelerek oluşturdukları ve herkesi kapsayan ve kucaklayan milletin ortak adı olup, aksi yöndeki davacı iddialarına itibar edilmemiştir. Nitekim Anayasamızda bu hususun vurgulanması bakımından, Türk Devletine va-

[11] Erdem, *Türk Vatandaşlık Hukuku*, s. 61.

[12] Ergin Nomer, *Türk Vatandaşlık Hukuku*, İstanbul: Filiz Kitabevi, 30. Bası, 2022, s. 59-60; Gülin Güngör, *Tabiiyet Hukuku*, Ankara: Yetkin Yayınevi, 3. Bası, 2015, s. 49.

tandaşlık bağı ile bağlı olan herkesin herhangi bir ayırma tabi tutulmaksızın Türk olduğu belirtilmiştir.”^[13]

Aynı yöndeki başka bir görüşe göre; Anayasa’nın 66’ncı maddesinde, Türk tanımı açık bir şekilde yapılmış olup Türk kavramı Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlığı anlamına gelmektedir. Maddenin başlığı “Türk vatandaşlığı” olsa da, burada esas olarak Türk vatandaşlığının kriterleri ele alınmaktadır. Maddenin ikinci fıkrasına göre, Türk babanın veya Türk annenin çocuğu Türk kabul edilmektedir. Ancak “Türk kimdir?” sorusuna yanıt, maddenin birinci fıkrasında verilmekte ve Türk kavramı vatandaşlıkla özdeşleştirilmektedir^[14].

Türk Dil Kurumu sözlüğüne göre Türk kelimesi; “*Dünyanın çeşitli bölgelerinde yaşayan, Türkçenin değişik lehçelerini konuşan soy ve bu soydan olan kimse*” anlamına gelmektedir^[15]. Ayrıca Meydan Larousse Ansiklopedisinde de Türk kavramı; “*Türk ırkından olan kimse*” şeklinde açıklanmaktadır^[16].

Türk kavramının anlamını, sözlüklerde ve ansiklopedilerde yazdığı şekliyle kabul ettiğimiz için bizim de katıldığımız görüş uyarınca, Anayasa madde 66’nın lafzıyla değil ancak ruhunu yansıttığı biçimde ve tam anlamıyla Mustafa Kemal Atatürk’ün, Türk milletini tanımladığı şekilde değiştirilmelidir^[17].

Türk Dil Kurumu sözlüğüne göre “Türk”; “*Dünyanın çeşitli bölgelerinde yaşayan, Türkçenin değişik lehçelerini konuşan soy ve bu soydan olan kimse*” olarak tanımlanırken, Meydan Larousse Ansiklopedisi’nde ise bu

[13] Nomer, *Türk Vatandaşlık Hukuku*, s. 60 dpn. 15.

[14] Sibel Özel, “Anayasa M. 66/I Hükmünde Yer Alan Türk Tanımı Üzerine Bir Değerlendirme”, *İstanbul Barosu Dergisi*, 86/6, (2012), s. 40.

[15] İkinci anlam olarak ise TDK. Sözlükte; “Türkiye Cumhuriyeti sınırları içinde yaşayan halk ve bu halktan olan kimse” <https://sozluk.gov.tr/>, Erişim Tarihi: 15.12.2024.

[16] Erdem, *Türk Vatandaşlık Hukuku*, s. 59.

[17] Erdem, *Türk Vatandaşlık Hukuku*, s. 61.

kavram “*Türk ırkından olan kimse*” şeklinde açıklanmıştır. Her iki tanım da biyolojik ya da etnik bir temele dayanmaktadır. Oysa Mustafa Kemal Atatürk’ün Türk tanımı, daha kapsayıcı ve yurttaşlık esaslı bir yaklaşıma sahiptir. Atatürk, “*Türkiye Cumhuriyeti’ni kuran Türkiye halkına Türk Milleti denir. Türkiye halkı, ırken veya dinen veya harsen birleşik ve yekdiğerine karşı hürmet ve fedakârlık hisleriyle dolu ve mukadderat ve menfaatleri ortak olan bir toplumsal heyettir.*”^[18] diyerek Türk kavramını etnik değil, vatandaşlık temelinde tanımlar. Bu bağlamda, Anayasa’nın 66. maddesindeki “Türk devletine vatandaşlık bağı ile bağlı olan herkes Türk’tür” ifadesi de lafzi olarak değil, Atatürk’ün tanımının ruhunu yansıtan bir şekilde yorumlanmalıdır. Biz de bu çalışmada, söz konusu tanımı esas alan görüşe katıldığımızı belirtmek isteriz^[19].

2007 yılında hazırlanan ve ana muhalefet partisinin tepkisi nedeniyle meclise sunulmadan kaldırılan Anayasa taslağında, vatandaşlık hükmü için 3 alternatif önerilmiştir:

Vatandaşlık

Alternatif 1

(1) Devlete vatandaşlık bağı ile bağlı olan herkes Türkiye Cumhuriyeti vatandaşıdır.

Alternatif 2

(1) Türkiye Cumhuriyeti’ne vatandaşlık bağı ile bağlı olan herkese, din ve ırk farkı gözetilmeksizin Türk denir.

Alternatif 3

(1) Vatandaşlık temel bir haktır. Kanunun öngördüğü esaslara uygun olarak bu statüyü kazanan herkes Türkiye Cumhuriyeti vatandaşıdır.

Alternatifli olarak sunulan öneride dikkati çeken ilk husus madde başlı-

[18] Türk Tarih Kurumu: Belleten Dergisi, Kasım 1988, Cilt LII, Sayı 204, Sayfa 810-824 / Yücel, Prof. Dr. Yaşar: Atatürk İlkeleri, <https://ttk.gov.tr/ataturk-ilkeleri/>, E.T.: 15.06.2025; Afet İnan, Medeni Bilgiler ve M. Kemal Atatürk’ün El Yazıları, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 2015, s. 26.

[19] Erdem, *Türk Vatandaşlık Hukuku*, s. 61.

ğında “Türk vatandaşlığı” yerine, Türklük kavramına vurgu yapmayan “vatandaşlık” kavramının tercih edilmesidir. Benzer bir düzenleme Almanya ve İsviçre’de de görülmektedir. Federal Almanya Anayasasına^[20] ve İsviçre Federal Anayasasına^[21] bakıldığında vatandaşlıkla ilgili düzenlemenin bulunduğu madde başlığının “vatandaşlık” olduğu görülmektedir.

Alternatif 1’de önerilen hüküm, hâlihazırda yürürlükte bulunan Anayasanın 66’ncı maddesi ile örtüşür gibi gözükmese de aralarında ciddi farklar bulunmaktadır. Yine “Türklük” kavramına vurgu yapmak için olsa gerek “Türk devleti” ya da “Türkiye Cumhuriyeti Devleti” yerine “devlete” bağlılık esas alınmıştır. Tasarının gerekçesinde: *“belli bir ırkın adı olarak kullanılan Türk kelimesi yerine totolojik olma pahasına Devlete vatandaşlık bağı ile bağlı olan herkes Türkiye Cumhuriyeti vatandaşıdır şeklinde bir formül benimsenmiştir”* açıklaması yer almaktadır. Tasarı, Türk veya Türk milleti kavramlarını tanımlamadığı gibi varlığı ile yokluğunun aynı etkiye sahip olduğu gerekçeleriyle eleştirilmiştir^[22]. Eleştirilerin haklılık payı olsa da bu yönde bir düzenleme yapılırsa, bu yalnızca Türkiye Cumhuriyeti Devleti’ne özgü olmayacaktır. Zira Çin Halk Cumhuriyeti Anayasası madde 33/1’de: *“Çin Halk Cumhuriyeti vatandaşlığına sahip olan herkes Çin Halk Cumhuriyeti vatandaşıdır.”* hükmü yer almaktadır^[23]. Yazarın eleştirileri Çin Halk Cumhuriyeti Anayasası için geçerli olsa da kanaatimizce kavram kargaşasının ortadan kaldırılması adına totoloji göze alınabilir.

Alternatif 2’de ise aslında hem Kanuni Esasi hem de 1924 Anayasasındaki düzenlemeye benzer bir düzenleme önerilmiştir.

[20] Basic Law for the Federal Republic of Germany, https://www.gesetze-im-internet.de/englisch_gg/, (E.T.: 16.12.2024)

[21] Federal Constitution of the Swiss Confederation, <https://www.fedlex.admin.ch/eli/cc/1999/404/en>, (E.T.: 16.12.2024)

[22] Özel, *Anayasa M. 66/I*, s. 43.

[23] Constitution of the People’s Republic of China, <https://english.www.gov.cn/>, (E.T.: 20.02.2025)

Kanuni Esaside^[24] ki hüküm, “*Devleti Osmaniye tabiiyetinde bulunan ef-radın cümlesine herhangi din ve mezhepten olur ise bila istisna Osmanlı tabir olunur ve Osmanlı sıfatı kanunen muayyen olan ahvale göre istihsal ve izae edilir*” (m. 8). Söz konusu hükmü bugün, “Osmanlı Devleti’ne tabi olan herkes, hangi din veya mezhepten olursa olsun, istisnasız “Osmanlı” olarak adlandırılır ve Osmanlı unvanı, kanunla belirlenen şartlara göre kazanılır veya kaybedilir.” şeklinde okuyabiliriz.

1924 Anayasasında ise “*Türkiye ahalisine din ve ırk farkı olmaksızın vatandaşlık itibariyle (Türk) itlak olunur*” (m. 88) düzenlemesi bulunmaktadır.

Kanuni Esasi ve 1924 Anayasasının uygulandığı dönemlerde dil, din, mezhep, ırk veya kültür farklılıklarına vurgu yapılması normal karşılanırsa^[25] da günümüz açısından aynı şeyi söylemek mümkün değildir.

I. VATANDAŞLIĞIN TANIMI

Devlet kavramının, belirli bir insan topluluğundan ayrı ve bağımsız olarak düşünülmesi mümkün değildir. Bir devletin temel unsurları, sürekli bir şekilde yerleşmiş bir insan topluluğu, belirli bir ülke sınırları ve bu ülke üzerinde egemenlik sahibi bir kamu otoritesinden oluşmaktadır. Bu unsurlar, bir devletin varlığını tanımlayan ve sürdüren temel yapı taşlarıdır.

[24] 7 zilhicce 1293 (1876), <https://www.anayasa.gov.tr/>, (E.T.: 16.12.2024)

[25] Osmanlı devleti üç kıtaya yayılmış oldukça geniş bir imparatorluktu. İmparatorluk içerisinde millet kavramı etnik köken üzerinden değil din veya mezhep esas alınarak belirlenmiştir. Yani kişiler, Türk, Arap veya Bulgar olarak değil Müslüman, Hristiyan ve Yahudi olarak sınıflandırılmışlardır. İmparatorluğun parçalanma tehlikesini bertaraf etmek amacıyla “Osmanlı” üst kimliğiyle bir vatandaşlık düzenlemesi yapılmıştır. 1924 Anayasası ise İmparatorluktan sonra kurulan milli devletin ilk anayasası olması sebebiyle farklılıklara vurgu yapılmıştır. Detaylı bilgi için bkz.: Vahit Doğan ve Banu Şit, *Anayasal Vatandaşlık Kavramı, Türk Vatandaşlığı Kanunu Tasarı Sempozyumu*, 29 Şubat Bildiriler, (Ed.: Prof. Dr. Vahit Doğan/Doç. Dr. Feriha Bilge Tanrıbilir/Yrd. Doç. Dr. Banu Şit) Ankara 2008, Seçkin, s. 20-21.

Bu kurucu unsurlardan belki de en önemlisi “insan ögesi”, devlete bağlı belirli bir insan topluluğunu ifade etmektedir. İnsan topluluğunun belirtilmesinde ulus (millet), halk, ahali, tebaa, nüfus gibi çeşitli deyimler kullanılmaktadır. Bir gerçek kişi ile devlet arasında sosyolojik, kültürel, siyasal, duygusal ve tarihsel birçok açıdan bağlantı bulunmakla birlikte vatandaşlık (uyrukluk) hukuku kapsamında yalnızca hukuki boyutlarıyla incelenmektedir. Dolayısıyla soy, dil, din gibi niteliklerin varlığı ya da yokluğu, hukuki açıdan kişinin devlete olan bağlılığını düzenleyen ve inceleyen kuralların kapsamı dışında tutulmaktadır. Vatandaşlık, bir kişinin bir devletle arasındaki hukuki bağ ifade eden bir kavramdır ve bu bağ, tarafların karşılıklı hak ve yükümlülüklerine dayanarak şekillenir. Bu tanımın yetersiz olduğu ifade edilmektedir. Bunun sebebi tanımın, bireyin yalnızca fiziksel veya hukuksal bağlarını dikkate alırken; kültürel, sosyolojik, ekonomik ve duygusal bağlarını göz ardı etmesidir. Daha kapsayıcı bir tanım, bireyin kendisini hangi topluma ait hissettiğini ya da hangi devlete daha yakın gördüğünü de kapsamı gerektiği yönünde görüşler de bulunmaktadır.^[26]

Avrupa Vatandaşlık Sözleşmesi’ne (AVS)^[27] göre vatandaşlık; kişi ile devlet arasında ve kişinin etnik kökenine işaret etmeyen hukuki bir bağ olarak tanımlanmıştır (m. 2/a).

Vatandaşlık (yurttaşlık) ve uyrukluk (tabiiyet) hukuksal bir bağ ifade

[26] Detaylı bilgi için bkz.: Rona Aybay, Nimet Özbek ve Gizem Ersen Perçin, *Vatandaşlık Hukuku*, Ankara: Siyasal Kitabevi, 2019, s. 3-4.

[27] European Convention on Nationality, Strasbourg, 6.XI.1997, European Treaty Series - No. 166, <http://www.coe.int/en/web/conventions/full-list/-/conventions/rms/090000168007f2c8>; Avrupa Konseyi tarafından hazırlanıp, 6 Kasım 1997’de imzaya açılan ve 1 Mart 2000’de yürürlüğe giren Avrupa Vatandaşlık Sözleşmesi, vatandaşlık konusunda milli ve milletlerarası hukuklardaki son eğilimleri yansıtan ilk milletlerarası metin “olarak nitelendirilmektedir. Gülin Güngör, “Avrupa Vatandaşlık Sözleşmesi”, *MHB*, 17/1-2, (2011), s.229; Arzu Alibaba, Vatandaşlığın Kazanılmasına İlişkin Karşılaştırmalı Bir Çalışma: Avrupa Vatandaşlık Sözleşmesi Ve KKTC Hukuku, *MHB*, Cilt: 37, Sayı: 2, 35; Her ne kadar Türkiye taraf olmasa da, Türk Vatandaşlığı Kanununun gerekçesinde sözleşmeye yapılan atıflardan, Kanun hazırlanırken Sözleşmenin dikkate alındığı sonucu çıkarılabilir.

ederken, milliyet ve soy kavramları ise bazen politik amaçlarla kullanılabilen^[28], sosyolojik kavramlardır^[29]. Başka bir anlatımla milliyet ve soy terimleri, ırk, dil, din ve kültür gibi öğeleri kapsayan ve teknik anlamda hukuksal olmayan terimlerdir.

Vatandaşlık kavramı, bireyi soyut bir insan tasavvurundan çıkararak somut bir hukuki ve siyasal özne haline getirir. Bu kavram, bireye kurumsal ve hukuksal güvenceler sağlarken aynı zamanda onu tarihsel, kültürel ve toplumsal bir bağlama yerleştirir. Böylece vatandaşlık, yalnızca hak ve yükümlülükleri belirleyen bir statü olmanın ötesinde, bireyin toplumla kurduğu ilişkinin temelini oluşturan dinamik bir yapı niteliği taşır^[30]. Kişilerin din, ırk, aile gibi birçok şeye mensubiyeti olduğu gibi, vatandaşlık bakımından da bir Devlete nisbeti, aidiyeti vardır^[31].

Herkes tarafından kabul edilebilecek belirli bir niteliği ve içeriği olmayan ve çoğunlukla teorik açıklamalarla anlatılmaya çalışılan vatandaşlık kavramının ne olduğu daha çok vatandaşlığın pratik geçerliliği ve sonuçları ile belirlenebilmektedir^[32]. Bu sebeple ne milli ne de milletlerarası hukuk alanında bütün hukuki ilişkileri kapsayacak bir vatandaşlık tanımı bulunamamıştır^[33]. Ancak genel anlamda vatandaşlık kavramının dört farklı şekilde kullanıldığını söylemek mümkündür:

[28] Aybay, Özbek ve Perçin, *Vatandaşlık*, s. 7.

[29] Işıl Özkan, *Göç ve Vatandaşlık Hukuku*, Ankara: Seçkin, 2022, s. 41.

[30] Soli Özel, “Küreselleşme Döneminde Vatandaşlık”, *Anayasa Yargısı*, 23/1, (2007), s. 582.

[31] Kemaleddin Birsan, *Devletler Hususi Hukuku Cilt: I, Tabiiyet-Yabancılar Hukuku*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları No:7, 1936, s.11.

[32] Ezgi Güzel Polat, “Osmanlıdan Günümüze Vatandaşlık Anlayışı”, *Ankara Barosu Dergisi*, S. 3, (2011), s. 129.

[33] John Greville ve Agard Pocock, *The Ideal Of Citizenship Since Classical Times*, New York: 1995, s. 29; Derek Heater, *Yurttaşlığın Kısa Tarihi*, Çev: Meral Delikara Üst, Ankara: 2007, s. 29; Nomer, *Türk Vatandaşlık Hukuku*, s. 19; Necla Öztürk, *Yatırım Yoluyla İkamet Etme ve Vatandaşlık Kazanma*, İstanbul: On İki Levha, 2022, s. 5.

1. Ulusal kimlik veya milliyet olarak tanımlanan vatandaşlık,
2. Evraklar temelinde tanımlanan vatandaşlık,
3. Haklar temelinde tanımlanan vatandaşlık,
4. Görev ve sorumluluklar temelinde tanımlanan vatandaşlık^[34].

Vatandaşlık sadece bir kişinin belirli bir devlete hukuken bağlılığını ifade etmekle kalmaz; aynı zamanda bireyin temel hak ve özgürlüklere erişiminin, siyasi katılımının ve toplumsal aidiyetinin hukuki temelidir. Bu yönüyle vatandaşlık, salt bir hukuki statü olmanın ötesinde, birey açısından hak olarak da değerlendirilmelidir. Özellikle çağdaş insan hakları hukukunun gelişimiyle birlikte, vatandaşlık hakkı, devletlerin sınırsız takdir yetkisiyle belirlediği bir ayrıcalık olmaktan uzaklaşmakta, bireyin korunmaya değer menfaati olarak yeniden tanımlanmaktadır^[35].

Hak olarak vatandaşlık, bireyin doğumla ya da belirli koşullar altında devletten talep edebileceği, aynı zamanda keyfi olarak yoksun bırakılamayacağı temel bir insan hakkı olarak vatandaşlık anlayışını ifade etmektedir. Bu kavram, özellikle vatansızlıkla mücadele, ayrımcılığın önlenmesi ve devletin keyfiliğinin sınırlandırılması açısından önemlidir^[36].

Hukuki statü olarak vatandaşlık, bireyin bir devlete hukuki olarak bağlılığını ve bu çerçevede haklara ve yükümlülüklerle sahip olduğunu ifade eder. Ancak kimlik olarak vatandaşlık, kişinin nerede yer aldığını ve kendini nasıl tanımladığını gösteren bir toplumsal kimlik formudur. Kimlik olarak vatandaşlık kavramı, klasik anlamda vatandaşlığın hukuki bir statü olmasının ötesinde, bireyin toplumsal, kültürel ve siyasal aidiyetini tanımlayan bir unsur olduğunu ifade etmektedir. Bu bakış açısı özellikle

[34] Ayşe Kadioğlu, *Vatandaşlık: Kavramın Farklı Anlamları, Vatandaşlığın Dönüşümü*, in Ayşe Kadioğlu (Ed.), *Vatandaşlığın Dönüşümü, Üyelikten Haklara*, İstanbul, Metis Kitap, 3. Baskı, 2022, s. 21.

[35] Audrey Macklin, "Who is the Citizen's Other? Considering the Heft of Citizenship." *Theoretical Inquiries in Law*, 8(2), (2007), s. 333.

[36] Linda Bosniak, *The Citizen and the Alien: Dilemmas of Contemporary Membership*. Princeton: Princeton University Press, (2006), s. 17-36.

sosyoloji, siyaset bilimi ve eleştirel vatandaşlık kuramları tarafından geliştirilmiştir^[37].

Vatandaşlığın muhtelif tanımları olmakla birlikte bunların içinde en yaygın olanı, “Vatandaşlık, bir kişiyi belirli bir devlete bağlayan siyasal ve hukuki bağıdır” şeklindedir^[38]. Bir diğer tanıma göre ise vatandaşlık, “Devletin tek taraflı egemenlik hakkını kullanarak, koşullarını ve hükümlerini saptadığı bir hukuki statüyü gerçekleştiren fert ile arasında kurulan bir hukuki bağıdır^[39]”. Vatandaşlık, temelde bir devlete aidiyet üzerinden tanımlansa da, aynı zamanda ulusal kimlik ile siyasal yapıyı bir araya getirerek aidiyet duygusuna hukuki ve siyasi bir boyut kazandırır. Bu bağlamda vatandaşlık, bireyin devletle kurduğu ilişkide yalnızca hukuki bir statü

[37] Will, Kymlicka, *Multicultural Citizenship: A Liberal Theory of Minority Rights* Get access Arrow, (Oxford, Oxford Academic, online edn, 1996, (2003), s. 1-9.

[38] Fransız hukukunun tesiri altında yapılan ve milletlerarası hukukta da kabul edilen bu tanım Türk vatandaşlık hukukunda da yer almıştır. Birsen, *Devletler*, s. 11; Muammer Raşit Seviğ ve Vedat Raşit Seviğ, *Devletler Hususi Hukuku*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları, 3. Bası, 1962, s. 55; Hicri Fişek, *Türk Vatandaşlık Hukuku*, Ankara: Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, 1959, s. 9; Osman Fazıl Berki, *Devletler Hususi Hukuku*, Ankara: Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, C: 14, 1961, s. 15; Erdoğan Göğer, *Devletler Hususi Hukuku Cilt: I, Tabiiyet-Yabancılar Hukuku*, Ankara: Güzel Sanatlar Matbaası, 7. Baskı, 1970, s. 15; Nihal Uluocak, *Türk Vatandaşlık Hukuku*, İstanbul: Filiz Kitabevi, 1988, s. 3; Nomer, *Türk Vatandaşlık Hukuku*, s. 21, dpn. 28; Rainer Baubock, Eva Ersboll, Kees Groenendijk ve Harald Waldrauch, *Nationality in Public International Law And European Law*, Acquisition and Loss of Nationality, Volume 1: Comparative Analyses, Amsterdam 2006, s. 16; Güngör, *Tabiiyet*, s. 1; Felicita Medved, *Interaction Between Nationality and Integrity*, 2nd European Conference on Nationality, Challenges to National and International Law on Nationality at the Beginning of the New Millenium, Strasbourg 8-9 Ekim 2001, s. 26; Gizem Ersen Perçin, “Kuzey Kıbrıs ve Türk Vatandaşlık Hukuklarına İlişkin Bir Karşılaştırmalı Hukuk Çalışması”, *TAAD*, Yıl: 7, Sayı: 27 (Temmuz 2016), s. 216; Derek Heater, *Citizenship*, Manchester: Manchester University Press, Third Edition, 2004, s. 29.

[39] Uluocak, *Türk Vatandaşlık Hukuku*, s. 6; Vahit Doğan, Alper Çağrı Yılmaz ve Lale Ayhan İzmirli, *Türk Vatandaşlık Hukuku*, Ankara, Savaş Yayınevi, 2022, s. 6.

olmanın ötesine geçerek, onu siyasal topluluğun bir parçası haline getiren dinamik bir unsur haline gelir^[40].

Vatandaşlık, bireyin belirli bir devletle arasındaki karşılıklı hak, görev ve yükümlülük ilişkilerini belirleyen hukuksal bağ olarak da ifade edilmektedir. Zira bu hukuksal bağ, devlete kendi vatandaşlığında bulunan kişilere yükümlülük koyma yetkisi verirken diğer taraftan vatandaşa kendi devletinden başka devletlere karşı ileri süremeyeceği bazı istemlerde bulunma hakkı verir^[41]. O halde bireyin devlete aidiyetini belirleyen unsur vatandaşlıktır ancak aynı zamanda bu aidiyeti kuvvetlendiren yükümlülükler de vatandaşa aittir^[42]. Çünkü vatandaşlık, devlet karşısında bireye verilen bir dizi genel, eşit hak ve yükümlülüklerdir^[43].

Farklı bir bakış açısıyla, vatandaşlığın sadece sorumluluklar ile tanınan bir statü olmadığını, aynı zamanda bir kimlik olduğunu belirten^[44] ve vatandaşlığın medeni, siyasal ve sosyal hakların bir araya gelmesiyle oluşan bir kurum olduğu da ifade edilebilir^[45].

Günümüzde vatandaşlar sadece vatandaş olma nedeniyle değil insan olmaları nedeniyle hak talep eder hale geldiğinden, kişilerin vatandaşlığına

[40] Ozan Erözden, *Ulus-Devlet*, Ankara: Dost, 1997, s. 118; Bilge Bingöl Schrijer, “Vatandaşlık Hakkının Kapsamı ve Egemenlik İlişkisi Üzerine Bir Değerlendirme”, *Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 22/1, (2018), s. 204.

[41] Aybay, Özbek ve Perçin, *Vatandaşlık Hukuku*, s. 4.

[42] Topuzkanamış, *Vatandaşlık*, s. 8.

[43] Topuzkanamış, *Vatandaşlık*, s. 8; Gianfranco Poggi, *Devlet-Doğası, Gelişimi ve Geleceği*, Çev: Aysun Babacan, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2007, s. 39; Mesut Yeğen, “Citizenship And Ethnicity In Turkey”, *Middle Eastern Studies*, 40/6, (2004), s.51.

[44] Will Kymlicka ve Wayne Norman, “Vatandaşın Dönüşü: Vatandaşlık Kuramındaki Yeni Çalışmalar Üzerine Bir Değerlendirme”, in Ayşe Kadioğlu (Ed.), *Vatandaşlığın Dönüşümü, Üyelikten Haklara*, İstanbul: Metis Kitap, 3. Baskı, 2022, s. 207.

[45] Marshall, *Yurttaşlık*, s. 6

sahip olmadığı devletlere karşı da ileri sürebileceği hakların varlığı kabul edilmişse de her devlet yine de bazı hakları sadece vatandaşlarına özgülemekte, bu hakları yabancılara tanımamaktadır. Öyle ki Antik Çağdan beri vatandaş tanımlanırken, siyasi hak kavramı belirleyici bir rol oynamış, hatta siyasi haklar vatandaşlık hakları olarak nitelendirilmiştir^[46].

Vatandaşlık kişi ile devlet arasında hukuki bir bağ kurarken kişiyi bir bütünün parçası haline getirmektedir. Buradan hareketle Uluslararası Adalet Divanının vatandaşlığın devlet ile kişi arasındaki hukuki ve siyasi bağ olduğu şeklindeki klasik tanımına, aynı zamanda toplumsal bir bağ olma unsurunu da eklediğini görmekteyiz. Uluslararası Adalet Divanının 6.4.1955 tarihli *Nottebohm* davasında^[47] devlet uygulamaları, yargı kararları ve doktrinin görüşleri ışığında vatandaşlık şu şekilde tanımlamıştır:

“Karşılıklı haklar ve yükümlülüklerin mevcudiyeti ile birlikte, temelinde bir toplumsal bağlılık olgusu, yaşayış, menfaatler ve duygular arasında sahici bir ilişkinin olduğu hukuki bağlıdır^[48].”

Bu karar vatandaşlığın şekli ve maddi içeriği ile vatandaşlığın gerçekliği ilkesine işaret etmektedir. Kişinin vatandaş sayılması için gerekli koşulları

[46] Öztürk, *Yatırım*, s. 7: Espen D.H. Olsen, “The Origin Of European Citizenship in The First Two Decades Of European Integration”, *Journal Of European Public Policy*, 15/1, (2008), s. 42

[47] <https://www.icj-cij.org/sites/default/files/case-related/18/018-19550406-JUD-01-00-EN.pdf>. Karara ilişkin değerlendirmeler için bkz. Hüseyin Pazarcı, *Uluslararası Hukuk*, Ankara, Turhan Kitabevi, 19. Baskı, 2020, s. 172-173; Erdoğan Göğer, *Türk Tabiiyet Hukuku*, Ankara: Sevinç Matbaası, 4. Bası, 1979, s. 6.

[48] Malcolm N. Shaw, *Uluslararası Hukuk*, Çev. Edt: İbrahim Kaya, Çev: Yücel Acer/İbrahim Kaya/M.Turgut Demirtepe/G. Engin Şimşek, Ankara, TÜBA Bilimler Akademisi, 2017, s. 472; İlhan Unat, *Nottebohm Kararı ve Tâbiyetin Gerçekliği İlkesi*, Ankara, Sevinç Matbaası, 1966 s. 21; Doğan, s. 6; Berk Demirkol, “Uluslararası Hukukta Dikkate Alınan Vatandaşlık: Gerçek Kişilerde “Etkin Vatandaşlık” Sorunsalı”, *Galatasaray Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt 2, 2015, s. 164; Ayelet Shachar, *The Birthright Lottery: Citizenship And Global Inequality*, Cambiride: Harvard University Press, 2009, s. 166; Elif Yüksek, *Türk Vatandaşlığının Yatırım Yoluyla Kazanılması*, Ankara: Yetkin Yayınları, 2023, s. 5-6.

gösteren hukuki ilişki, vatandaşlığın şekli içeriğini; kişinin hak ve görevlerini gösteren hukuki statü vatandaşlığın maddi içeriğini ve kişinin belli bir devletin halkına diğer devletlerin halkından daha sıkı bir bağla bağlı bulunması vatandaşlığın gerçekliği ilkesini göstermektedir^[49].

Buna göre vatandaşlık kişi ile vatandaşlığı veren devlet arasındaki bağın hukuki bir görünümü olup, kişinin diğer bir devlet yerine o devletle daha yakından bağlı olduğunun tanınmasıdır^[50].

Vatandaşlık hukuku alanındaki en yeni milletlerarası sözleşme olan ve 1 Mart 2000 tarihinde yürürlüğe giren AVS’de de vatandaşlığın, kişinin etnik kökenini göstermeksizin kişi ile devlet arasındaki hukuki bağ anlamına geldiği ifade edilmiştir (m.2/a).

Türkiye Cumhuriyeti 1982 Anayasası, “*Türk devletine vatandaşlık bağıyla bağlı olan herkes Türk’tür*” diyerek, 5901 Sayılı Türk Vatandaşlığı Kanunu^[51] da benzer şekilde, Türkiye Cumhuriyeti Devletine vatandaşlık bağıyla bağlı olan herkesi, vatandaş olarak tanımlayarak milletlerarası hukukta kabul edilen vatandaşlık tanımını, Türk hukukunda da kabul etmiştir. Bu anlamda vatandaşlık devletle kurulan bağ ifade eden hukuki ve siyasi bir kavramdır.

II. VATANDAŞLIĞIN HUKUKİ DEĞERİ

Vatandaşlık bağı kişinin hayatında önemli bir yere sahiptir. Zira bu bağ ile kişinin yaşam ilişkileri, kültürü, değer yargıları, hayata bakışı ve konuştuğu dili şekillenmekte ve böylece kişi bir bütünün parçası haline gelmektedir. Her devlet egemenliğe ve yetki gücüne sahip olduğundan ve her devlet tek tek insanların toplamından oluştuğundan bu ikisi arasında bir bağlantının hukuken kurulması elzemdir. Devlet ve kendi ülkesi içinde

[49] Nomer, *Türk Vatandaşlık Hukuku*, s. 21; Topuzkanamış, *Vatandaşlık*, s. 9

[50] ICJ Reports, 1955, s.2322 ILR, s. 359; bununla birlikte doktrinde Divan’ın tanımı genelleştirilebilir görülmemiştir. Güngör, *Tabiiyet*, s. 11, dpn. 67.

[51] RG, 12 Haziran 2009, Sayı 27256.

bulunan insanları birbirine bağlayan bu bağlantı vatandaşlık yoluyla kurulmaktadır. Vatandaşlığa istinaden bir kişi pasaport sahibi olmaktan oy kullanmaya kadar birçok hakka sahip olmaktadır^[52].

Vatandaşlık, kişinin sahip olduğu hakların kapsamını, derecesini ve yerine getirmek zorunda olduğu bazı vazifeleri tayin ve tespit etmesi bakımından şahsın durumunun önemli bir unsurudur^[53]. Vatandaş, bağlı olduğu devlete sadakat bağı ile bağlı olduğu; yabancından ise böyle bir sadakat bağı kurması beklenmediği için vatandaş ile yabancıyı ayırt etmek birçok bakımdan önemlidir. Vatandaşlığa sahip olmak özellikle ceza hukuku, uluslararası hukuk ve milletlerarası özel hukuk bakımından ayrıca önem arz etmektedir.

Vatandaş ile yabancıların ayırt edildiği noktalardan ilki vatandaş ile yabancıların sahip oldukları hakların eşit olmayışındadır^[54]. İnsan olmaktan kaynaklanan temel hakların, vatandaş-yabancı ayrımı gözetilmeksizin herkes için geçerli olduğu kabul edilse de, günümüzde çağdaş hukuk sistemine sahip neredeyse tüm devletler, vatandaşları ile yabancılar arasında belirli farklılıklar öngörme gerekliliği duymaktadır. Bu farklılıklar, devletin egemenlik alanı içinde kamu düzenini koruma, ulusal güvenliği sağlama ve kendi vatandaşlarına öncelikli haklar tanıma amacıyla ortaya çıkmaktadır. Vatandaş ile yabancı bakımından ayırım yapılan düzenlemelere bakıldığında farklılığın gerekli olduğu daha iyi anlaşılmaktadır^[55].

Vatandaşlık, kişilerin ne gibi haklara sahip olduğunun belirlenmesi yanında hangi yükümlülüklerin yerine getirilmesi gerektiğini de belirlediğinden önemlidir. Ancak uluslararası hukukta vatandaşlığın tutarlı ve herkes tarafından kabul edilmiş bir tanımı olmaması veya devletlerin milli kanunlarında farklı tanımlar yapılmış olması bir problem teşkil edebilir. Pek

[52] Shaw, *Uluslararası*, s. 471.

[53] Göger, *Türk Tabiiyet Hukuku*, s. 18.

[54] Birsen, *Devletler*, s. 12.

[55] Doğan, Yılmaz ve İzmirli, *Türk Vatandaşlık Hukuku*, s. 1.

çok uluslararası belgede vatandaşlık hakkı tanınmıştır fakat vatandaşlıkla alakalı haklar ve yükümlülükler devletten devlete değişmektedir^[56].

Siyasi hakların, bir kişinin devlet idaresine katılmasını mümkün kılan haklar olması sebebiyle, yabancılar siyasi hakları kullanamazlar. Nitekim Anayasa^[57], Siyasi Haklar ve Ödevler başlıklı dördüncü bölümünde; “*her Türk*”, “*vatandaşlar*”, “*hiçbir Türk*” gibi ifadeleri kullanarak da yabancıların bu haklardan yararlanmasının istenmediğine vurgu yapmaktadır.

Diğer taraftan yabancılar, yalnızca Türk vatandaşlarına hasredilmiş meslekleri yapamazlar. Ayrıca bir vatandaş sınır dışı edilemez veya işlediği bir suç nedeniyle iade edilemez^[58]. Yabancılar ise şartlar oluşmuşsa sınır dışı veya iade edilebilir.

Ceza kanunlarının uygulanması ve yapılacak takibat bakımından da ilgili kişilerin vatandaşlığına göre durum değişebilir. Türk Ceza Kanunu’nun^[59] Türkiye’de işlenen suçlar hakkında Türk kanunları uygulanır (TCK m.8) hükmünü takiben, vatandaş tarafından yabancı bir ülkede işlenen suçlara yönelik (TCK m.11) bir düzenleme getirilmiştir.

Hukuk muhakemeleri bakımından da yabancı ve vatandaşı ayırmak önemlidir. Zira bu nokta hem Türk mahkemelerinin yetkisi hem de uygulanacak hukukun tespiti bakımından ehemmiyetlidir^[60].

III. OSMANLIDAN GÜNÜMÜZE ANAYASAL DÜZENLEMELERDE VATANDAŞLIK

Tarihsel süreçte vatandaşlık ilişkisi sabit veya statik bir ilişki olmayıp,

[56] Shaw, *Uluslararası*, s. 471.

[57] RG, 12 Ekim 2004, Sayı 25611.

[58] Birsen, *Devletler*, s. 12.

[59] Topuzkanamış, *Vatandaşlık*, s. 29-30.

[60] Birsen, *Devletler*, s. 13.

toplumdan topluma ve zaman içinde değişmiştir^[61]. Bu husus ülkemiz açısından da geçerlidir.

İslam hukukuna göre, İslam devleti ile Müslüman birey arasındaki tabiiyet ilişkisi, dini bir bağa dayanmaktadır ve bu bağın temelini İslam inancı oluşturmaktadır. Buna karşın, İslam ülkesinde yaşayan gayrimüslim birey ile devlet arasındaki tabiiyet bağı ise akdi bir nitelik taşımakta ve zimmet akdine dayanmaktadır. Osmanlı Devleti'nde zımmi statüsünün hukuki olarak olmasa da teorik anlamda Islahat Fermanı ile sona erdiği ifade edilmektedir^[62].

Türk hukuk sisteminde modern anlamda vatandaşlık anlayışının kökenleri, Osmanlı İmparatorluğu'nun Tanzimat Dönemi'nde başlayan modernleşme çabalarına dayanmaktadır. Bu çabalar, Osmanlı tebaasının hukuki statüsüne ilişkin ilk modern düzenlemelerin yapılmasını sağlamış ve vatandaşlık kavramının temel taşlarını oluşturmuştur. Türk hukukunda vatandaşlık kavramı, Osmanlı İmparatorluğu'ndaki tebaa statüsünden, Cumhuriyetle birlikte ulus devlet vatandaşlık anlayışına doğru gelişmiştir. Tanzimat Fermanıyla başlayan bu gelişim sürecinde Osmanlı devlet ve toplum yapısının izlerini görmek mümkündür^[63]. Cumhuriyet'in ilanından sonra da vatandaşlık anlayışında ani ve köklü bir değişim yaşanmamış, zaman ve toplum şartları göz önünde bulundurularak uyum süreci zamana yayılmıştır. Günümüzdeki tartışmalar ise vatandaşlık kavramının hukuki boyutundan çok, toplumsal düzlemde etnik ve dini farklılıkların anayasa-da yer alıp almaması gerektiği üzerine yoğunlaşmaktadır.

Tanzimat Fermanı ve Islahat Fermanı ile başlayan süreç, Osmanlı Devleti'nde hukuk ve siyaset alanında önemli değişimlerin gerçekleştiği

[61] Öztürk, *Yatırım*, s. 5.

[62] Gülnihal Bozkurt, *Alman-İngiliz Belgelerinin ve Siyasi Gelişmelerin Işığında Gayri Müslim Osmanlı Vatandaşlarının Hukuki Durumu (1839-1914)*, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2. Baskı, 1996, s. 70; Güngör, *Tabiiyet*, s. 6.

[63] Banu Şit, "Modern Vatandaşlık Kavramına Bir Bakış", *TBB Dergisi*, S. 76, (2008), s. 65.

bir dönemi ifade etmektedir. Bu reformların temel amacı, Osmanlı tebaası arasında eşit hukuki ve siyasi statü sağlayarak, etnik ve dini farklılıklardan bağımsız bir vatandaşlık anlayışı geliştirmektir. Bu bağlamda, 1869 tarihli Tabiiyet-i Osmaniye Kanunnamesi^[64], bu anlayışın hukuki bir zemine oturtulduğunu ve devlet ile vatandaş arasındaki ilişkinin daha laik bir temele dayandırıldığını göstermektedir^[65].

Batılı anlamda modern bir kanun olan Osmanlı Tâbiyet Kanunnâmesi serhlerinde tâbiyet, “*toplû hâlde yaşamaya muhtaç olan insanın, bir toplulukla olan bağı*” şeklinde tanımlanmıştır^[66]. Osmanlı tabiiyetinin soy bağı esasına göre kazanılmasında, bireylerin dini inançlarına göre bir ayırım yapılmamış; bu bağlamda Müslüman ve Müslüman olmayan ayırımı gözetilmeksizin, tabiiyet bağı laik ve hukuki ilkeler temel alınarak düzenlenmiştir^[67]. Bu yaklaşım, devletin vatandaşlık anlayışında din temelli ayırımlar yerine hukuki prensiplerinin öncelikli olduğunu göstermektedir.

Bu dönemde Osmanlı Devleti’nden ayrılan devletlerde kalan Türkler özel bir konumda değerlendirilmiş, fakat henüz vatandaşlığın manevî unsurundan bahsedilmemiş, “gerçek” ve “görünüşte” vatandaşlık ayırımı yapılmamıştır^[68].

[64] Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Yıldız Esas Evrak (Y.EE), 41/133, Tabiiyet-i Osmaniye Kanunu, 14 Şevval 1285/28 Ocak 1869; Dustür, 1. Tertip, 1. cilt, s. 16-18.

[65] Güngör, *Tabiiyet*, s. 6.

[66] İrem Karakoç, “Osmanlı Tâbiyet Hukuku Bağlamında Gerçek Vatandaşlık Statüsünün Önemi Göç, İltica Ve Sığınma Olguları Üzerinden Tarihî Bir Değerlendirme”, *NEÜHFD*, 6/1, (2023), s. 269. O dönemde Kanun’un açıklaması mahiyetindeki kitaplarda bu anlayış hâkimdir. *Osmanlı Hukukçuları Gözünden Tabiiyet Hukuku*, Ed. Ahmet Kılınç, Transliterasyon: A. Vefa Karataş/S. Betül Doğangüzel/Betül Argunhan vd., s. 29). Ayrıca bkz., Cihan Osmanağaoğlu, *Tanzimat Dönemi İtibarıyla Osmanlı Tâbiyyetinin (Vatandaşlığının) Gelişimi*, İstanbul: Legal Yayınları, 2004, s. 69.

[67] Güngör, *Tabiiyet*, s. 7.

[68] Karakoç, *Osmanlı*, s. 269

İslam dünyasının dini esaslara dayanmayan ilk genel nitelikli vatandaşlık düzenlemesi olan Kanunnamenin 9’uncu maddesine göre; Osmanlı ülkesinde ikamet eden bir kişi, yabancı bir devletin tebaası olduğunu usulüne uygun olarak ispat etmediği sürece Osmanlı tabiiyetinde kabul edilmiştir^[69].

Kanunnameyi takiben Osmanlı Devleti’nin ilk Anayasası olarak 1876’da yürürlüğe giren Kanun-i Esasi’nin^[70], “Tebaa-i Devleti Osmaniye’nin Hukuku Umumiyesi” başlığı altında yer alan 8’inci maddesi, Osmanlı tabiiyetinde bulunan herkesin din veya mezhep ayrımı gözetilmeksizin “Osmanlı” olarak kabul edileceğini ifade ederken (genellik ilkesi), 17’nci madde ise tüm vatandaşların hak ve yükümlülükler açısından devlete karşı eşit olduğunu vurgulamaktadır (eşitlik ilkesi). Osmanlı Devleti’nde tabiiyet bağının dini bir temele dayanmadığı, aksine siyasi ve hukuki bir bağ olarak değerlendirildiği anlaşılmaktadır. Bu durum, Osmanlı tabiiyetindeki bireylerin veya grupların dini sebeplerle siyasi haklarının kısıtlanmaması ile açıkça görülmektedir^[71]. Dolayısıyla, Osmanlı hukuk sisteminde dini ayrımcılığın önlenmesine yönelik bir yaklaşım sergilendiği söylenebilir.

1921 tarihli ve 85 sayılı Teşkilatı Esasiye Kanunu^[72] ve onu değiştiren 364 sayılı Kanunda^[73] vatandaşlığa ilişkin düzenleme yer almamıştır.

[69] İbrahim Serbestoğlu, *Osmanlı Devleti’nde Tabiiyet*, Yüksek Lisans Tezi, On Dokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Samsun, 2010, s. 36-37; İbrahim Serbestoğlu, “Zorunlu Bir Modernleşme Örneği Olarak Osmanlı Tabiiyet Kanunu”, *OTAM Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, Sayı 29, (2011), s. 205; Gülşen Ulukaya, “1869 Osmanlı Tabiiyet Kanunu ve Büyük Devletlerin Bu Kanuna Bakışı”, *Anlambilim MTÜ Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi*, 2/2, (2022), s.139.

[70] Kabul Tarihi: 7.12.1293 (1876).

[71] Güngör, *Tabiiyet*, s. 8.

[72] Kabul Tarihi: 20.1.1337 (1921).

[73] Kabul Tarihi: 29.10.1339 (1923).

1924 tarihli Teşkilatı Esasiye Kanunu'nda^[74] vatandaşlık, bir kamu hakkı olarak değerlendirilmiş ve bu durum, “Türklerin Hukuku Ammesi” başlığı altında yer alan hükümlerle ifade edilmiştir. Bu bağlamda, Kanun-i Esasi'de kullanılan “Osmanlı” terimine benzer bir işlev üstlenmek üzere “Türk” teriminin tercih edilmiştir (m. 68-70, 82, 87, 88). Madde 88'deki; *“Türkiye ahalisine din ve ırk farkı olmaksızın vatandaşlık itibarıyla (Türk) ıtlak olunur.”* hükmünden “Türk” kelimesinin dini ve etnik bir anlam taşımadığı; bu ifadenin, genellik ilkesine uygun olarak “Türkiye Cumhuriyeti Devleti vatandaşı”nın karşılığı olarak kullanıldığı da belirtilmektedir. Ne var ki “Osmanlı” kavramı etnik kökene, ırka veya soya dayalı bir kavram değildir. Kelime itibarıyla “Osmanlı”: *“1299 yılında Osman Gazi tarafından Anadolu'da kurulan, Asya, Avrupa, Afrika kıtalarında hüküm sürdükten sonra Birinci Dünya Savaşı'nın bitiminde sona eren Türk devletinde yaşayan kimse; Osmanî; veya “Bu halklardan olan kimse; Osmanî” anlamına gelmektedir*^[75]. Osmanlı kavramı, bir milletin adı değil^[76], kurucusu Osman Gazi olan bir ailenin adından gelmektedir. Bu aile, Türk'tür yani Türk milletinin bir parçasıdır^[77]. Bir diğer deyişle Osmanlı kavramı, kurucusu Osman Gazi olan devlette yaşayan kimseyi ifade etmek üzere kullanılmaktadır. Türk kavramı ise Türk soyundan ve Türk ırkından^[78] olan kimseyi ifade etmektedir. Dolayısıyla, *“Osmanlı Devleti tabiiyetinde bulunan herkes din ve mezhep fark etmeksizin Osmanlı'dır”* ifadesi ile *“Türkiye Cumhuriyeti Devleti'ne vatandaşlık bağı ile bağlı olan herkes Türk'tür”* ifadesi birbirinin yerine kullanılabilecek ifadeler olmadığı gibi günümüzdeki tartışmaları basite indirgeyecek kadar yakın cümleler de değildir.

[74] Kabul Tarihi: 20.4.1340 (1924).

[75] TDK. “Sözlük”.

[76] Ceylan Tokluoğlu, “Ziya Gökalp ve Türkçülük”, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 68/3, (2013), s. 127.

[77] Kubbealtı Lügatı Sözlüğü, <https://lugatim.com>, (E.T.: 19.02.2025)

[78] Erdem, Türk Vatandaşlık Hukuku, s. 59.

Maddede yer alan “*Türkiye ahalisine din ve ırk farkı olmaksızın vatandaşlık itibariyle Türk itlak olunur.*” ifadesi o zamanlarda da Mecliste tartışmalara sebep olmuştur^[79]. Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlığına ilişkin tartışmaların erken döneminde, özellikle ülke sınırları içerisinde yaşayan Rum ve Ermenilerin statüsü önemli bir müzakere konusu olmuştur. Bu çerçevede, TBMM’de yapılan görüşmeler sırasında söz alan İstanbul Milletvekili Hamdullah Suphi Tanrıöver, ilgili düzenleme kapsamında ülke sınırları içinde yaşayan herkese “Türk” unvanı verilmesinin doğurabileceği sakıncalar üzerinde durmuştur. Tanrıöver, söz konusu maddenin uygulama alanı ve etnik kimlikler üzerindeki etkilerini değerlendirirken şu ifadeleri kullanmıştır: “*Türk harsını kabul ediniz. Ondan sonra size Türk deriz. Fakat siz lisan ayrılığı, mezhep ayrılığı, devlet ayrılığı güdünüz. Ondan sonra geliniz ve bana deyin ki bizi Türk telakki et. Eğer böyle muhalif iseniz, elimden gelmez. Çünkü ruhumun inanmasına imkân yoktur.*” İstanbul Milletvekili Hamdullah Suphi Tanrıöver’in başlattığı tartışmaların sonucunda, vatandaşlık tanımının etnik temelli değil; dil ve kültür temelli bir aidiyet anlayışı çerçevesinde şekillendirilmesi gerektiği yönünde Meclis’te genel bir mutabakat sağlanmıştır^[80].

Tanrıöver ayrıca; “*Bütün siyasi hudutlarımız dahilinde yaşayanlara Türk unvanını vermek bizim için bir emel olabilir. Diyoruz ki: Devletin, Türkiye Cumhuriyeti’nin tebaası tamamıyla Türktür. Bir taraftan da hükümet mücadele ediyor, ecnebler tarafından tesis edilmiş olan müessesatta çalışan Rum’u, Ermeni’yi çıkarmaya çalışıyor. Biz bunları Rum’dur, Ermeni’dir diye çıkarmak istediğimiz vakit bize “hayır, Meclisinizden çıkan kanun mucibince bunlar Türktür” derlerse ne cevap vereceksiniz? Maddeye bir tefsir geçilebi-*

[79] Duygu Yılmaz ve Didem Konya. “Cumhuriyet’in Kuruluşunda Birey ve Devlet İlişkisi: 1312 Sayılı Türk Vatandaşlığı Kanunu ve Uygulamaları”, *Belgi Dergisi*, Sayı 24, (2022): 17-41, s. 21.

[80] Ergun Özbudun, “Millî Mücadele ve Cumhuriyet’in Resmî Belgelerinde Yurttaşlık ve Kimlik Sorunu” Cumhuriyet, Demokrasi, Kimlik, Editör: Nuri Bilgin, Bağlam Yayıncılık, İstanbul, 1997, s. 66; Yılmaz ve Konya, s. 21.

lir, fakat bir hakikat vardır. Onlar Türk olamazlar.”^[81] diyerek hükümetin Rum ve Ermeni azınlıklarla çeşitli alanlarda sürdürdüğü mücadeleye atıfla, bu kişilerin Anayasa’nın 88. maddesine dayanarak vatandaşlık statülerini muhafaza etmelerinin, ulus-devlet inşa süreci bakımından sorun teşkil edebileceğini ileri sürmüştür^[82]. Yapılan görüşmeler neticesinde, 88. maddeye “*vatandaşlık itibariyle*” ibaresinin eklenmesine karar verilmiştir. Bu değişiklikle birlikte, maddenin lafzında etnik ya da dini kimlik yerine, hukuki bir bağın esas alınması hedeflenmiş; böylece gayrimüslim tebaanın “Türk” olarak nitelendirilmemesi yönünde bir düzenleme yapılmıştır^[83].

1924 tarihli Teşkilatı Esasiye Kanununun 88. maddesinin devamında Türkiye içinde veya dışında Türk babadan doğmuş, Türkiye’de ikamet edip reşit olduğunda Türk vatandaşlığını resmi yoldan seçen ya da Vatandaşlık Kanunu hükümlerine uygun olarak Türklüğe kabul edilen herkesin, Türk olarak kabul edildiği hüküm altına alınmıştır. Madde metninde belirtilen Vatandaşlık Kanunu, Tabiiyet-i Osmaniye Kanunnamesidir.

Vatandaşlık hukuku bakımından ilk kapsamlı düzenleme olarak kabul edilen 1312 sayılı Türk Vatandaşlığı Kanunu^[84] (TVK), 1924 Anayasası’nın 88. maddesindeki düzenlemeden güç almış ve kan bağına geniş yer vermiştir. Bu kanun hazırlanırken, İstanbul Milletvekili Tevfik Kâmil Bey, 27 Kasım 1926 tarihli kanun teklifinde Medeni Kanun ile uyumsuzluk ve 1869 tarihli Vatandaşlık Kanunu’nun güncellenmesi gereğini belirtmiştir.

[81] Şeref Gözübüyük ve Zekai Sezgin, 1924 Anayasası Hakkındaki Meclis Görüşmeleri, Ankara 1957, s. 437.

[82] Yılmaz ve Konya, s. 21.

[83] Bihterin Vural Dinçkol ve Alper Işık, “1924 Anayasası Döneminde Yurttaşlık Anlayışı”, *Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi*, 21/1, s.15, 22-23; Soner Çağatay, Türk Kimdir? Türkiye’de İslam, Laiklik ve Milliyetçilik, Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2009, s. 120; Yılmaz ve Konya, s. 21.

[84] RG, 4 Haziran 1928, Sayı 90.

Ardından çalışmalar; 2 Şubat 1928’de Dâhiliye, 14 Nisan’da Adliye ve 17 Mayıs 1928’de Hariciye Vekâletince sunulan mazbatalarla derinleştirilmiş, toplam 17 maddeden oluşan metin 1312 sayısı ile kabul edilmiştir^[85]. 1928 yılında yürürlüğe giren 1312 sayılı TVK ile Tabiiyet-i Osmaniye Kanunnamesi yürürlükten kaldırılmıştır.

1312 sayılı TVK ile “Türk vatandaşı” tabiri sıklıkla kullanılmaya başlamıştır. Türk vatandaşlığı yerine “Türk” ifadesinin yer aldığı maddeler bulunsa da 1928 yılından itibaren Türk vatandaşı tabiri ağırlık kazanmıştır.

1964 yılında yürürlüğe giren 403 sayılı TVK’da^[86] yer alan “Türk” ifadelerinin ise “Türk vatandaşı” olarak değiştirildiği görülmektedir.

Söz konusu iki kanunun evlenme ile vatandaşlık kazanmaya ilişkin hükümleri şöyledir:

1312 Sayılı TVK m. 13: “**Türklerle** evlenen *ecnebi kadınlar* **Türk vatandaşı olurlar**. *Ecnebilerle evlenen Türk kadınları* Türk kalırlar. *Ecnebi bir kadının bir Türk ile evlenmesi ecnebi kocasından evvelce olan çocuklarının tabiiyetine tesir etmez*. Ancak babaları sağ değilse küçüklerin tabiiyeti analarına tabi olur...”

403 Sayılı TVK m. 5: “*Bir Türk vatandaşı ile evlenme*, kendiliğinden Türk vatandaşlığını bahşetmez. Ancak, bir **Türk vatandaşı** ile evlenme nedeniyle **Türk vatandaşlığını** kazanmak isteyen yabancılar, en az üç yıldan beri evli olmaları, fiilen birlikte yaşamaları ve evliliğin devamı kaydıyla, yurt içinde en büyük mülki idare amirliklerine, yurt dışında ise Türk konsolosluklarına yazılı olarak başvuruda bulunabilirler. Başvuru üzerine İçişleri Bakanlığınca yapılacak inceleme ve soruşturma sonucunda, aranan şartları taşıdıkları anlaşılan kişiler, bu durumun tespitine ilişkin karar tarihinden itibaren **Türk vatandaşlığını** kazanırlar. Ancak, bir **Türk vatandaşı** ile evlenen yabancı, evlenmekle eski vatandaşlığını kaybediyorsa Türk vatandaşlığını kendiliğinden kazanır. Evlilik yoluyla **Türk vatandaşlığını**

[85] Yılmaz ve Konya, s. 21.

[86] RG, 22 Şubat 1964, Sayı 11638.

kazananlar, evlenmenin butlanına karar verilmesi halinde, akitte hüsnüniyetli iseler **Türk vatandaşlığını** muhafaza ederler. Butlanına karar verilmiş evlenmeden olan çocuklar ana veya babaları hüsnüniyetli olmasalar dahi Türk vatandaşlığını muhafaza ederler.”

Yine benzer şekilde 1312 Sayılı TVK “Türk” kavramının, 403 Sayılı TVK ise “Türk vatandaşlığı” kavramının kullanılması, ikamet şartı aranmaksızın vatandaşlık kazanma şartlarının düzenlendiği hükümlerde dikkat çekmektedir:

1312 Sayılı TVK m. 14: “*Hükümetin müsaadei mahsusasile ecnebi bir devlet tabiiyetine giren **Türkler**...*”

403 Sayılı TVK m. 8: “*Bu Kanuna göre **Türk vatandaşlığını** kaybetmiş olanlardan...*”

1312 Sayılı TVK m. 10: “*... **Türkleri** hükümet isterse vatandaşlıktan ıskat eder.*”

2009 yılında yürürlüğe giren 5901 sayılı TVK’da ise belirttiğimiz husus daha açık bir şekilde görülmektedir:

403 sayılı TVK m. 1: “Türkiye içinde veya dışında **Türk babadan** olan ya da **Türk anadan** doğan çocuklar doğumlarından başlayarak Türk vatandaşlarıdır.”

5901 sayılı TVK m. 7: “Türkiye içinde veya dışında **Türk vatandaşı ana veya babadan** evlilik birliği içinde doğan çocuk Türk vatandaşıdır.

Türk vatandaşı ana ve yabancı babadan evlilik birliği dışında doğan çocuk Türk vatandaşıdır.

Türk vatandaşı baba ve yabancı anadan evlilik birliği dışında doğan çocuk ise soy bağı kurulmasını sağlayan usul ve esasların yerine getirilmesi halinde Türk vatandaşlığını kazanır”

403 sayılı TVK m. 3: “Evlat edinme, evlatlığın vatandaşlığına tesir etmez. Ancak küçük olan evlatlık vatansız olur veya anası babası bulunmaz veyahut nerede olduğu bilinmezse *bir **Türk tarafından** evlatlığa alınmakla Türk vatandaşı olur.*”

5901 sayılı TVK m. 17: “***Bir Türk vatandaşı tarafından** evlat edinilen*

ergin olmayan kişi, millî güvenlik ve kamu düzeni bakımından engel teşkil edecek bir hali bulunmamak şartıyla, karar tarihinden itibaren Türk vatandaşlığını kazanabilir.”

5901 sayılı TVK’nın diğer maddelerinde de “Türk vatandaşı” ifadesi yer almaktadır. Yukarıda detaylıca incelediğimiz üzere geçmişten günümüze maddelerin lafzi açıdan değiştiği görülmektedir. Dolayısıyla, Anayasa m. 66/1 hükmünün yerinde olduğu ve aynen kalması gerektiği ifade edilse^[87] de zaman içerisinde vatandaşlık kanunlarıyla değişikliklerin yapıldığı görülmektedir.

Diğer taraftan 1312 sayılı TVK döneminde yürürlüğe giren 1961 tarihli Türkiye Cumhuriyeti Anayasası ile 403 sayılı TVK zamanında yürürlüğe giren 1982 Anayasasında Türk vatandaşlığına ilişkin hükümler aynıdır.

IV. KARŞILAŞTIRMALI HUKUKTA VATANDAŞLIK

Olağan bir yöntem olarak, vatandaşlık veya vatandaş kavramının, tüm dünyada anayasalarda yer aldığını, tanımlanmasa dahi vatandaşı referans yapan düzenlemeler olduğunu görmekteyiz^[88]. Anayasa ve vatandaşlık anlayışı ülkeden ülkeye farklılık göstermektedir. Farklı ülkelerde vatandaşlık kavramı incelenmeden evvel Avrupa Vatandaşlık Sözleşmesindeki (AVS) durumu ortaya koymak faydalı olacaktır. Diğer taraftan İtalya, İsviçre, Amerika Birleşik Devletleri, İngiltere, Çin Halk Cumhuriyeti, Almanya ve nihayetinde Fransa hukuklarında vatandaşlık kavramının incelenmek üzere seçilmesinin temel nedeni, bu ülkelerin farklı hukuk geleneklerine, tarihsel gelişimlerine ve anayasal sistemlerine sahip olmaları nedeniyle karşılaştırmalı hukuki analiz açısından anlamlı bir örnekleme sunacaklarının düşünülmektedir.

A. AVRUPA VATANDAŞLIK SÖZLEŞMESİ

AVS, Avrupa Konseyi’nin otuz yılı aşkın bir süredir vatandaşlığa ilişkin

[87] Doğan ve Şit, *Anayasal Vatandaşlık*, s. 22.

[88] Topuzkanamış, *Vatandaşlık*, s. x.

konularla uğraştığı gerekçesi ile hazırlanmaya başlamıştır^[89].

Avrupa Vatandaşlık Sözleşmesine İlişkin Açıklayıcı Rapor'da (Açıklayıcı Rapor), Vatandaşlık Uyuşmazlıklarına İlişkin Bazı Sorunlara İlişkin Lahey Sözleşmesi'nin^[90] 1930'da imzalanmasından sonra, vatandaşlığa ilişkin hükümler içeren uluslararası belgelerin sayısının önemli ölçüde arttığı belirtilerek iç hukukta ve uluslararası hukukta yaşanan gelişmeler sonucunda ortaya çıkan yeni fikirlerin tek bir metinde toplanmasına ihtiyaç duyulması sebebiyle vatandaşlık konusunda kapsamlı bir sözleşmeye ihtiyaç duyulduğu vurgulanmıştır^[91].

AVS, vatandaşlıkla ilgili konularda hem Devletlerin hem de bireylerin meşru çıkarlarının dikkate alınması gerektiğini kabul ederek, vatandaşlığa ilişkin konularda ayrımcılıktan kaçınmayı arzulayarak, vatandaşlığa ilişkin yasal ilkelerin aşamalı olarak geliştirilmesini ve bunların iç hukukta benimsenmesini teşvik etmeyi ve vatansızlık vakalarından mümkün olduğunca kaçınmayı hedefleyerek hazırlanmıştır^[92].

Daha önce ifade edildiği üzere AVS vatandaşlığı, "vatandaşlık kişi ile bir devlet arasındaki hukuksal bağ anlamına gelir, kişinin etnik kökenini göstermez" şeklinde tanımlamıştır (AVS m.2/a).

Hem 1961 anayasası (m. 54) hem de 1982 Anayasası (m. 66) tıpkı AVS'de olduğu gibi vatandaşlığı hukuki bir bağ olarak kabul etmiştir. Anayasalarda Türk devletine vatandaşlık bağı ile bağlı olan herkes Türk'tür denilerek, Türk vatandaşlığı kavramında her türlü ırk, dil, din mezhep ve diğer ayırıcı unsurlar reddedilmiştir.

[89] Avrupa Vatandaşlık Sözleşmesine İlişkin Açıklayıcı Rapor, Başlangıç, Tarihsel Arka Plan, s. 1.

[90] League of Nations, Convention on Certain Questions Relating to the Conflict of Nationality Law, 13 April 1930, League of Nations, Treaty Series, vol. 179, p. 89, No. 4137, <http://www.refworld.org/docid/3ae6b3b00.html>, E.T.: 14.02.2025.

[91] Avrupa Vatandaşlık Sözleşmesine İlişkin Açıklayıcı Rapor, s. 3.

[92] Avrupa Vatandaşlık Sözleşmesine İlişkin Açıklayıcı Rapor, s. 3.

Ayrıca AVS'nin 5'inci maddesi: “Bir Taraf Devletin vatandaşlığa ilişkin kuralları cinsiyet, din, ırk, renk veya ulusal veya etnik kökene dayalı ayrımcılığa varan herhangi bir uygulama veya ayırım içeremez. Her Taraf Devlet ister doğuştan vatandaşı olsun ister sonradan vatandaşlığını kazanmış olsun, kendi vatandaşları arasında ayrımcılık yapılmaması ilkesine göre hareket edecektir.” hükmünü içermektedir. Açıklayıcı Rapor'da hükmün, AİHS'nin ayrımcılık yasağını düzenleyen 14'üncü maddesini ve İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'nin 2'nci maddesini dikkate aldığı belirtilmektedir. Vatandaşlık verilmesi doğası gereği, Devletlerin kendi vatandaşlarını belirlemek için çeşitli kriterleri tespit etmesini gerektirmektedir. Bu kriterler, belirli durumlarda vatandaşlık alanında daha ayrıcalıklı muameleye yol açabilir. Farklılaşma veya ayrıcalıklı muameleye ilişkin haklı gerekçeler genellikle, vatandaşlığa alınmak için ulusal dilin bilinmesi gerekliliği ve soy veya doğum yeri nedeniyle vatandaşlığın kolay kazanılmasıdır. Sözleşmenin kendisi, 6'ncı maddenin 4'üncü paragrafı uyarınca, belirli durumlarda vatandaşlığın kazanılmasının kolaylaştırılmasını öngörmektedir. Taraf Devletler, diğer bazı Devletlerin vatandaşlarına daha avantajlı muamelede bulunabilirler. Örneğin, Avrupa Birliği'ne üye bir Devlet, diğer Avrupa Birliği Devletleri vatandaşlarının vatandaşlığa kabulü için genel kural olarak gerekli olandan daha kısa bir mutad mesken süresi talep edebilir. Bu, ulusal kökene dayalı ayrımcılık değil, vatandaşlığa dayalı ayrıcalıklı muamele teşkil edecektir. Bu nedenle, ayrımcılık anlamına gelmeyen muamele farklılıkları ile vatandaşlık alanında yasaklanmış bir ayrımcılık anlamına gelebilecek farklılıkları farklı şekilde ele almak gerekmiştir. AVS'nin 5'inci maddesinde geçen “ulusal veya etnik köken” terimleri, 1966 tarihli Her Tür Irk Ayrımcılığının Ortadan Kaldırılmasına İlişkin Uluslararası Sözleşme'nin 1'inci maddesine ve AİHS'nin 14'üncü maddesinin bir kısmına dayanmaktadır. Bu terimlerin aynı zamanda dini kökeni de kapsamı amaçlanmaktadır. “Toplumsal köken” kavramına ise kavramın çok belirsiz olduğu düşünüldüğü için yer verilmemiştir^[93].

[93] Avrupa Vatandaşlık Sözleşmesine İlişkin Açıklayıcı Rapor, s. 7-8.

AVS'nin 5'inci maddesinin ilk cümlesinde vatandaşlık konularında yapılabilecek temel ayrımcılık unsurları sayılmış olup kanun önünde eşitliği sağlamayı amaçlamaktadır. Ayrıca Sözleşme, ayrımcılığa da yol açabilecek yetkilerin keyfi kullanımını önlemek amacıyla tasarlanmış pek çok hüküm içermektedir (örneğin 4. c, 11 ve 12. maddeler)^[94].

B. İTALYAN HUKUKUNDA

İtalya Cumhuriyeti Anayasası'nda, vatandaşa yönelik temel haklar belirlenmiş, bunun dışında vatandaşlık tanımı yapılmamıştır. Anayasa'nın 3'üncü maddesinde bütün vatandaşların, cinsiyet, ırk, dil, din, siyasi görüş, kişisel ve sosyal şartlar açısından ayırım gözetmeksizin eşit sosyal derecede olduğu ve kanun önünde eşit oldukları düzenlenmiştir. Ayrıca vatandaşların hakları ve görevleri düzenlenirken, İtalyan vatandaşlığına veya İtalyan olmaya değil tüm vatandaşlar, her vatandaş veya vatandaş kavramı kullanılarak vatandaşlığa vurgu yapılmıştır^[95].

Bununla birlikte İtalyan vatandaşlığının düzenlendiği 5 Şubat 1992 tarihli 91 sayılı Kanun'da da vatandaşlığın kazanılması ve kaybına yönelik hükümler yer almakta ancak Türk hukukundaki anlamıyla bir vatandaşlık tanımı yer almamaktadır^[96].

Bunun yanında İtalya'da da vatandaşlıkla ilgili çeşitli tartışmalar yapılmaktadır^[97]. 2020'de Fransa'da öğretmen Samuel Paty'nin öldürülmesi sonrasında İtalya'da *ius culturae* temelli vatandaşlık reformları tekrardan

[94] Avrupa Vatandaşlık Sözleşmesine İlişkin Açıklayıcı Rapor, s. 8.

[95] İtalya Cumhuriyeti Anayasası'nın Türkçe çevirisi için bkz. Akif Erginay, "İtalya Cumhuriyeti Anayasası", *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 8/1, (1951), s. 777-vd.

[96] Act No. 91 of 5 February 1992 https://legislationline.org/sites/default/files/documents/30/Italy_citizenship_act_1992_am2009_en.pdf, (E.T.: 14.02.2025)

[97] Manal Mouaid, "Italy's Citizenship Paradox: The Contradictions of Ius Sanguinis", Ed.: Celina Ferrari, (2025), <https://esthinktank.com/2025/05/01/italys-citizenship-paradox-the-contradictions-of-ius-sanguinis/#:~:text=Italy's%20reliance%20on%20ius%20sanguinis,cultural%20ties%20to%20the%20country>, (E.T.: 14.06.2025).

tartışılmaya başlanmıştır. Bu söylem, 2015 yılında Renzi hükümeti döneminde gündeme gelen ve “*ius culturae*” temelinde vatandaşlık ediniimini düzenlemeyi hedefleyen yasa teklifine referansla dile getirilmiştir. Teklif, yabancı ebeveynlerin İtalya’da doğmuş ya da 12 yaşından önce ülkeye gelmiş çocuklarının, en az beş yıl İtalyan eğitim kurumlarına devam etmeleri halinde vatandaşlık elde etmelerini öngörüyordu. Ancak bu reform 2017’de reddedilmiş ve özellikle sağ partiler tarafından görmezden gelinmiştir^[98].

Bu çerçevede dikkat çeken bir başka olay, 2019’da İtalya vatandaşı Ousseynou Sy’nin bir okul otobüsünü kaçırıp ateşe vermesi olmuştur. Sy, Senegal asıllı ve evlenme yoluyla İtalyan vatandaşlığını kazanmış bir bireydir. Sy’nin eylemi medyada, kökenine yapılan vurgularla “yabancı tehditi” bağlamında sunulmuş; Salvini hükümeti tarafından ise vatandaşlığının geri alınması gündeme getirilmiştir. Bu durum, evlilik yoluyla kazanılmış vatandaşlığın, “geri alınabilir” ikinci sınıf bir vatandaşlık türü olduğu yönünde tartışmalara da yol açmıştır^[99]. Buna karşın, aynı olayda kahraman ilan edilen ve polise haber veren göçmen kökenli öğrenciler Ramy ve Adam’a ödül olarak “İtalyan vatandaşlığı” verilmiştir. Bu ödül ise yabancıların yalnızca olağanüstü bir davranış sergilediklerinde İtalyan vatandaşlığını hak ettikleri bir statü haline geleceği yönünde eleştirilere maruz kalmıştır. Bu çerçevede, vatandaşlık yalnızca bir yasal kimlik değil; devletin ödüllendirme ya da dışlama yoluyla tanıdığı bir “siyasal aidiyet aracı”na dönüştüğü ifade edilmiştir^[100].

[98] Camilla Rossi, “Who Counts as Italian? Second-Class Citizens and the Politics of Worthiness”, *Anthropolitan*, (2022), <https://anthropolitan.org/2021/01/20/who-counts-as-italian-second-class-citizens-and-the-politics-of-worthiness/>, E.T.: 15.01.2025.

[99] Irina D. Manta, *Denaturalizing for Post-Citizenship Crimes: Italy Edition*(2019), https://scholarlycommons.law.hofstra.edu/faculty_scholarship/1332, E.T.: 15.01.2025.

[100] Irene Caselli, “On Immigrants and Heroes: Italian Citizenship Is Not A Reward,” *Worldcrunch/La Stampa*, 2019, <https://worldcrunch.com/>

C. İSVİÇRE HUKUKUNDA

İsviçre Federal Anayasasına bakıldığında yine vatandaşlığa yönelik temel haklar belirlenmiş olup bunun dışında herhangi bir vatandaş veya vatandaşlık tanımı yapılmamıştır^[101]. Ayrıca İsviçre vatandaşlığının düzenlendiği İsviçre Vatandaşlık Yasası'nda^[102] da vatandaşlığın kazanılması ve kaybına yönelik hükümler bulunmakta ve Türk hukukundaki anlamıyla bir vatandaşlık tanımı yer almamaktadır.

İsviçre vatandaşlık sistemi, esas olarak *ius sanguinis* ilkesine dayanmaktadır. Bunun yanında normal ve kolaylaştırılmış olmak üzere sonradan vatandaşlık kazanım yolları da mevcuttur. Normal (adi) vatandaşlık kazanım türünde yabancıların uzun süre ikameti ve entegrasyon aranırken İsviçre'li biriyle evli olan kişilerin kolaylaştırılmış yoldan İsviçre vatandaşlığı kazanmaları mümkündür. Ne var ki bu düzenlemelerin neredeyse tamamen heteroseksüel evli çiftleri kapsadığı, aynı cinsiyetten olan kişilerin ise daha kısa süre avantajına sahip olsalar da kolaylaştırılmış başvuruya değil, daha zahmetli olan normal vatandaşlık prosedürüne tâbi oldukları ve bu durumun, yasal ayrımcılığa yol açtığı ve eşitlik ilkesine aykırılık teşkil ettiği ifade edilmektedir^[103].

İsviçre hukuk düzeninde vatandaşlık, anayasal demokrasinin temel taşı olarak konumlanmakta ve siyasi haklara erişimin ön koşulu sayılmaktadır. Federal Anayasa'nın 136. maddesi, "halk" kavramını 18 yaşını doldurmuş, siyasi haklardan mahrum edilmemiş İsviçre vatandaşları olarak tanımlamakta; bu tanım uyarınca yabancılar, çocuklar ve zihinsel engeli

opinion-analysis/on-immigrants-and-heroes-italian-citizenship-is-not-a-reward/, E.T.: 15.01.2025.

[101] Federal Constitution of the Swiss Confederation, <https://www.fedlex.admin.ch/eli/cc/1999/404/en>, (E.T.: 14.02.2025).

[102] Federal Act on Swiss Citizenship, <https://www.fedlex.admin.ch/eli/cc/2016/404/en>, (E.T.: 14.02.2025).

[103] Véronique Boillet ve Clémence Demay, "Access to Political Rights in Switzerland: Critique of the Naturalisation Process as a Source of Exclusion", *sui generis*, S. 229, (2021), <https://sui-generis.ch/article/view/sg.186/1952>, paragraf 14 vd. (E.T.: 14.02.2025)

olan bireyler siyasi topluluğun dışında bırakılmaktadır. Bu yaklaşımın, demokrasinin temel ilkesi olan kapsayıcılıkla çeliştiği, vatandaşlık kurumunun “aidiyet” üzerinden şekillendirilen dışlayıcı niteliğini açığa çıkardığı ifade edilmektedir^[104]. Aynı şekilde siyasi hakların yalnızca vatandaşlara tanınmasının, İsviçre vatandaşlığına sahip olmayan bireylerin yasa yapım süreçlerine doğrudan katılımını engellediğini; onları yalnızca alınan kararların muhatabı konumuna indirgeyerek “pasif hukuk öznesi” haline getirdiği eleştirileri yer almaktadır. Bu durum, klasik *Bürgerdemokratie* anlayışıyla, yani sadece vatandaşların devlete sadakat göstereceği varsayımına dayanan modellerle açıklansa da modelin çağdaş çoğulcu toplum yapılarıyla uyumlu olmadığı belirtilmektedir^[105].

D. AMERİKAN HUKUKUNDA

Vatandaş kimdir ve Birleşik Devlet vatandaşlığı kimi ifade eder sorularının cevaplarına hukuk kitaplarında ve mahkeme kayıtlarında açıkça ve tatmin edici bir cevap bulmak zordur^[106]. Amerika Birleşik Devletler Anayasası^[107] kimlerin vatandaş olup kimlerin olmadığını beyan etmediği gibi vatandaşlığın kurucu unsurlarını da tanımlamaya çalışmamıştır.

Amerikan vatandaşlık hukuku, Birleşik Devletler Anayasasında yapılan On Dördüncü Değişiklikle anayasal dayanağa kavuşmuştur. On Dördüncü Değişikliğin yürürlüğe girmesine kadar Amerikan Anayasasında henüz vatandaşlık tanımlanmamış veya vatandaşlığın unsurları tespit edilmemiştir. Bahsi geçen değişikliğin onaylanmasından önce, sorunun vatandaş teriminin tanımlanmasından ziyade, bu statüye erişmek için gerekli koşulların tanımlanmasında olduğu ifade edilmiştir. Sonuç olarak On Dördüncü Değişikliğin 1. Bölümü, vatandaş kavramının gerçek bir tanımını yapmamış bunu yerine vatandaş statüsüne erişmek için yeterli ön koşulları tanımla-

[104] Boillet ve Demay, *Access to Political Rights*, paragraf 10 vd.

[105] Boillet ve Demay, *Access to Political Rights*, paragraf 10 vd.

[106] Edward Bates, *Opinion Of Attorney General Bates On Citizenship*, Washington, Government Printing Office, 1862, s. 3-4.

[107] Constitution of the United States, <https://www.senate.gov/about/origins-foundations/senate-and-constitution/constitution.htm>, (E.T.: 14.02.2025)

mıştır.

On Dördüncü Değişikliğin birinci paragrafında yine vatandaşlık tanımı yapılmamış olmakla birlikte, bir eyaletin ve Birleşik Devletlerin vatandaşı olmanın koşulları tespit edilmiştir^[108]:

“Birleşik Devletler’de doğan ya da Birleşik Devletler vatandaşlığına geçen ve Birleşik Devletler’in yargı yetkisine tabi olan herkes, Birleşik Devletler’in ve ikamet ettikleri eyaletin vatandaşıdır. Hiçbir Eyalet, Birleşik Devletler vatandaşlarının ayrıcalıklarını ya da dokunulmazlıklarını kısıtlayacak herhangi bir yasa yapamaz ya da uygulayamaz; hiçbir Eyalet, herhangi bir kişiyi, yasal süreç olmaksızın yaşamından, özgürlüğünden ya da mülkiyetinden yoksun bırakamaz ya da kendi yargı yetkisi dâhilindeki herhangi bir kişiyi yasaların eşit korumasından mahrum edemez^[109].”

On dördüncü değişikliğin birinci paragrafının ilk cümlesinin amaçlarından biri, bu koşulları somutlaştırmak ve böylece eyaletlerin, bu nitelikleri taşıyan bireyleri bir eyaletin veya Birleşik Devletlerin vatandaşlığından mahrum etme yetkisini ortadan kaldırmaktır. Gerçekten de On Dördüncü Değişiklikle vatandaşlık federal hukukun ve federal menfaatin konusu haline gelmiştir. Önceki dönemlerde, vatandaşlığın anlamı ve şartları eyaletlerin yetkisinde görülüyorken artık eyaletlerin yetkisi kaldırılmıştır^[110].

Hangi bireylerin vatandaş olduğu konusunda tartışmalar olsa da, doktrinde “vatandaş” teriminin anlamı konusunda yaygın bir mutabakat bulunmaktadır. Buna göre “vatandaş”, “devlete sadakat borcu olan ve devlet-

[108] Doğan ve Şit, *Anayasal Vatandaşlık*, s. 14.

[109] All persons born or naturalized in the United States, and subject to the jurisdiction thereof, are citizens of the United States and of the State wherein they reside. No State shall make or enforce any law which shall abridge the privileges or immunities of citizens of the United States; nor shall any State deprive any person of life, liberty, or property, without due process of law; nor deny to any person within its jurisdiction the equal protection of the laws.(U.S. Constitution, amend.14,section 1,1868)

[110] Douglas G. Smith, *Citizenship and the Fourteenth Amendment*, 34 San Diego L. Rev. 681, 1997, s. 693; Doğan ve Şit, *Anayasal Vatandaşlık*, s. 15.

ten korunma talep etme hakkına sahip olan kişi” anlamına gelmektedir^[111].

On Dördüncü Değişikliğin ilk cümlesi, Değişikliğin onaylanmasından önce büyük tartışmalara neden olan “vatandaşlığın tanımını” yapmaktadır. Değişiklik, bir eyaletin vatandaşlığının yanı sıra “Birleşik Devletler vatandaşlığı” tanımını da getirerek bu tartışmaya son vermiştir. Ancak, teknik olarak, değişikliğin 1. paragrafının ilk cümlesi “vatandaş” teriminin gerçek bir tanımını değil, daha ziyade Birleşik Devletler’in yanı sıra bir devletin “vatandaşı” statüsüne erişmek için yeterli koşulların beyanıdır. Değişikliğin onaylanmasından önce Birleşik Devletler hukuk kültüründe kullanıldığı şekliyle “vatandaş” teriminin anlamı, “Birleşik Devletler’de doğmuş veya vatandaşlığa kabul edilmiş” bir kişi olmaktan daha fazlasını içermekteydi. “Vatandaş” statüsüne eşlik eden belirli yetkiler, vatandaşlık ayrıcalıkları ve dokunulmazlıkları vardı. Vatandaşlık kavramının ve vatandaşlara tanınan ayrıcalıkların anlaşılması vatandaşların dokunulmazlıkları, 1. Bölümün Ayrıcalıklar veya Dokunulmazlıklar Maddesinin anlamının kavranması için çok önemlidir. On Dördüncü Değişiklik kapsamında, vatandaşların ayrıcalık ve dokunulmazlıklarının, vatandaşlık için gerekli olan veya “vatandaş” statüsünün doğasında bulunan ayrıcalık ve dokunulmazlıklar olduğu anlaşılmıştır.

On Dördüncü Değişikliğin vatandaşlık hükümleri, on dokuzuncu yüzyılın siyasi açıdan dönüm noktası davalarından biri olan Dred Scott v. Sandford^[112] davasında verilen kararların reddi olarak görülebilir. Common law’a göre, bir devlet veya ulus içinde doğan özgür kişiler o devletin vatandaşıdır. Mahkeme, Birleşik Devletler vatandaşlığının yalnızca iki sınıf insan tarafından kullanılabileceğine karar vermiştir:

[111] Joseph Story, *Commentaries on the Constitution of the United States: With a Preliminary Review of the Constitutional History of the Colonies and States Before the Adoption of the Constitution*, Boston: Little, Brown and Company, 4. Baskı, 1873, s. 653.

[112] National Archives, Dred Scott v. Sandford (1857): <https://www.archives.gov/milestone-documents/dred-scott-v-sandford>, (E.T.: 11.02.2025).

(1) Anayasanın kabul edildiği tarihte çeşitli Eyaletlerde vatandaş olarak tanınan [ve] bu yeni siyasi organ olan Amerika Birleşik Devletleri'nin de vatandaşı olan kişilerin soyundan gelen ve Birleşik Devletler'de doğan beyaz kişiler ve (2) Birleşik Devletler'in egemenliği dışında doğduktan sonra buraya göç eden ve burada vatandaşlığa kabul edilen kişiler.

Azat edilmiş köleler bu kategorilerin hiçbirine girmemektedir. Mahkeme ayrıca, bir eyaletin istediği kişiye eyalet vatandaşlığı verebilmesine rağmen, bu statüyü alan kişiyi Birleşik Devletler vatandaşı yapamayacağına karar vermiştir. Anayasa'nın onaylandığı tarihte eyaletlerden birinde özgür bir adam olarak ikamet eden eski bir kölenin soyundan gelen özgür bir adam bile vatandaşlığa uygun görülmemiştir. Kongre daha sonra bu vatandaşlık kavramını önce 1866 tarihli Medeni Haklar Yasası'nın 14. bölümünde, daha sonra da On Dördüncü Değişikliğin 1. Bölümünde reddetmiştir. Kongre bunu yaparak Dred Scott kararını bir kenara bırakmış ve doğuştan vatandaşlığa ilişkin geleneksel ilkeleri yeniden tesis etmiştir^[113].

Mahkeme^[114], 1. Bölümün ilk cümlesine dayanarak, vatandaşlığa kabul edilmeye uygun olmayan Çinli ebeveynlerden Birleşik Devletler'de doğan bir çocuğun yine de vatandaşlığın tüm hak ve ayrıcalıklarına sahip bir Birleşik Devletler vatandaşı olduğuna karar vermiştir.

Amerikan Yüksek Mahkemesinin 1958 tarihli Dulles v Trop davasında^[115] ise vatandaşlık, "haklara sahip olma hakkı" şeklinde ifade edilmiştir.

E. İNGİLİZ HUKUKUNDA

İngiliz hukukunda vatandaşlık kavramı, medeni hukuk sistemlerindeki gibi doğrudan anayasal bir tanıma sahip değildir. Bunun yerine, vatandaşlık

[113] Amdt14. Historical Background on Citizenship Clause, https://constitution.congress.gov/browse/essay/amdt14-S1-1-1/ALDE_00000811/, E.T.: 11.02.2025.

[114] United States V. Wong Kim Ark. Statement of the Case, <https://tile.loc.gov/storage-services/service/ll/usrep/usrep169/usrep169649/usrep169649.pdf>, (E.T.: 12.02.2025)

[115] Graham v. Florida Case, Oyez, www.oyez.org/cases/2009/08-7412, (E.T.: 12.02.2025)

daha çok hukuki bir statü olarak ele alınmakta ve yasal düzenlemelerle belirlenmektedir. İngiliz kamu hukuku sisteminde, egemenliğin sahibi halk değil, teknik olarak Parlamento'dur; bu nedenle vatandaşlık, doğrudan halk egemenliği temelli bir vatandaşlık bilincinden ziyade bağlılık ve korunma ilişkisi üzerinden şekillenmektedir. İngiltere'de vatandaşlık kavramı, hukuki olarak «British citizenship» (İngiliz vatandaşlığı) şeklinde tanımlanır ve bu kavram 1981 tarihli British Nationality Act (İngiliz Vatandaşlık Yasası) ile düzenlenmektedir. 1983 yılında yürürlüğe giren bu yasa vatandaşlıkla ilgili temel çerçeveyi oluşturmaktadır^[116].

Batılı yazarların vatandaşlık konusunda yaptıkları çalışmalarda öncelikli atıfta bulundukları yazar Marshall da vatandaşlığı, belirli bir toprak parçasında yaşayan ve devletin üzerinde denetim sahibi olduğu bireylere tanıdığı sivil, toplumsal ve özellikle siyasal haklar bütünü olarak tanımlamaktadır^[117]. Vatandaşlık, toplumun üyelerine bağışlanan bir statüdür. Bu statüye sahip olan herkes, haklar ve ödevler çerçevesinde tam bir eşitliğe sahiptir^[118].

F. ÇİN HALK CUMHURİYETİ HUKUKUNDA

Çin Halk Cumhuriyeti'nde hukuki vatandaşlık kavramı 19. Yüzyılda Batının Çin'e ithal ettiği bir kavramdı. 1909'da Qing Hanedanlığı yönetimindeki Çin, ilk vatandaşlık yasasını hazırlamıştır. Çin Cumhuriyeti kurulduktan sonra 1912 yılında, 1909 yasasıyla büyük ölçüde aynı olan bir vatandaşlık yasası yürürlüğe girmiştir. Bu yasa 1914'te küçük değişikliklere uğrasa da esas Çin Milliyetçi Partisi'nin (Kuomintang) iktidara gelmesinden sonra 1929'da yeni bir vatandaşlık yasası çıkarılmıştır^[119]. Bu

[116] Laurie Fransman KC ve Adrian Berry, *Fransman's British Nationality Law*, Bloomsbury Publishing 4th Edition, 2024, s. 10.

[117] Nazlı Töre, Değişen Dünyada Vatandaşlık, Yıl 2017, Sayı: 10, s. 564; Marshall, *Yurttaşlık*, s. 6.

[118] Marshall, *Yurttaşlık*, s. 34

[119] Albert H. Y Chen, "The Evolution of Modern Chinese Nationality Law: A Historical Perspective", *China Review*, 23/2, (2023), s. 123.

yasa bugün Tayvan’da büyük ölçüde yürürlükte. Çin Halk Cumhuriyeti ise bugün hala yürürlükte olan ilk vatandaşlık yasasını 1980 yılında kabul etmiştir.

Çin Halk Cumhuriyeti Vatandaşlık Kanunu madde 2’de: “*Çin Halk Cumhuriyeti üniter, çok uluslu bir devlettir; Çin’deki milletlerden herhangi birine mensup kişiler Çin vatandaşlığına sahip olacaktır.*”^[120] hükmü yer almaktadır.

Çin Halk Cumhuriyeti Anayasası madde 33/1’de: “*Çin Halk Cumhuriyeti vatandaşlığına sahip olan herkes Çin Halk Cumhuriyeti vatandaşıdır.*” hükmü yer almaktadır^[121]. Anayasanın geneline bakıldığında da ya “vatandaş” olarak ya da “Çin Halk Cumhuriyeti vatandaşı” olarak kullanıldığını görmektedir. Çin hukuk literatürü araştırmalarında, “Çinlilik” ve “Çinli olmak” hakkında oldukça fazla sayıda çalışma yapıldığı görülmektedir. Konu, farklı araştırmacılar tarafından felsefi^[122], tarihi^[123] ve hukuki^[124] açılardan incelenmektedir.

Çin vatandaşlık anlayışına ilişkin literatürde, Hong Kong Üniversitesi’nde yürütülen bir çalışmada “Çinli olma” kavramı disiplinlerarası yaklaşımla

[120] Nationality Law of the People’s Republic of China, <http://www.china.org.cn/english/LivinginChina/184710.htm>, E.T.: (12.02.2025)

[121] Constitution of the People’s Republic of China, https://english.www.gov.cn/archive/lawsregulations/201911/20/content_WS5ed8856ec6d0b3f0e9499913.html, (E.T.: 12.02.2025)

[122] Zhao Tingyang, “To Be or To Become a Chinese, That Is a Question”, *China Review*, Cilt 23, Sayı 2, 2023, 13-29; Roger T. Ames, “What Would Confucius Say? Everyone Is (More or Less) Chinese”, *China Review*, 23/2, (2023), 31-56; Shuchen Xiang, “Tianxia and Its Decolonial Counterparts: “China” as Civilization, Not Ethnicity”, *China Review*, 23/2, (2023), s. 165.

[123] Patricia Buckley Ebrey, “Rethinking Han Chinese Identity”, *China Review*, Cilt 23, Sayı 2, 2023, 57-86; Peter K. Bol, “Reflections on the Zhong Guo and the Yi Di with Reference to the Middle Period”, *China Review*, 23/2, (2023), s. 87-105.

[124] Shao Dan, “Chinese by Definition: Nationality Law, Jus Sanguinis, and State Succession, 1909–1980”, *Twentieth-Century China*, 35/1, (2009), s. 4-28.

ele alınmış; bu çerçevede söz konusu kavram açıklayıcı, tarihsel ve normatif düzeylerde analiz edilmiştir^[125]. Çalışma, ulusal kimlik ile vatandaşlık arasındaki etkileşimi çok katmanlı bir yaklaşımla değerlendirmektedir.

Konu açıklayıcı perspektiften anlatılırken aynı zamanda felsefeci araştırmacıların görüşlerinden yola çıkılarak; Çinli olmak belirli düşünme biçimleri ve sabit fikirlere bağlı kalmamak olarak açıklanmıştır. Çin'in kırsal kesimindeki bir çiftçi örnek gösterilerek, *“Çiftçi kendi ailesine bağlıysa ve yabancıları düşman olarak görüyorsa o Çinli değil midir? Veya Çin'de, her şeyi bilen ve değişmeyen bir Tanrı'nın varlığına inanan dindar bir Müslüman veya Hristiyan'ı düşünün. Eğer Çinli olduğunu düşünüyorsa biz kimiz ki buna katılmıyoruz?”* şeklinde oldukça genel açıklama yapmıştır.

Tarihsel perspektiften bakıldığında ise tarihsel bulguların, “Çinliliğin” farklı zaman ve mekânlarda değişen bir anlama sahip olduğunu ve Konfüçyüsçü evrenselcilik ideali ile Çin'deki Han olmayan azınlık grupları için ve “yabancılar” Çin'i yönetirken Han Çinlileri için dışlanma ve ikinci sınıf statü gerçeği arasındaki uçurumu ortaya çıkardığını iddia etmiştir. Konfüçyüsçü ideal, suistimalleri ve baskıyı en aza indirmiş olabilir. Irkçılık nadiren bir ideal olarak savunulmuştur ve örneğin Antik Yunan ve Roma'daki kölelik kurumuyla karşılaştırıldığında, Çin'deki kölelerin neden hiçbir zaman eşya olarak görülmediğini açıklamaya yardımcı olabilir. Çağdaş amaçlar doğrultusunda, tarihçilerin çalışmaları neyin mümkün olup neyin olmadığı ve ideallerin uygulamada nasıl suistimal edilebileceği konusunda duyarlı olunması gerektiğini hatırlatmaktadır. Ancak yine de sosyal eleştirmenlerin Çinliliğe ilişkin belirli fikirlerde neyin yanlış olduğunu ortaya koymasına olanak tanıyan ve geleceğe yönelik iyileştirme için rehberlik sağlayan bir ideal geliştirme, işte bu noktada da açık normatif teorileştirme gerekli görülmektedir.

Günlük konuşmada “Çinli” olarak adlandırılmanın genellikle bir övgü terimi olduğunu ve yeterince “Çinli” olmayanların eleştirilebildiği belirtil-

[125] Daniel A. Bell, “What Does It Mean to Be or to Become Chinese? Interdisciplinary Reflections on Chinese Identity”, *China Review*, 23/2, (2023), s. 1–11.

mektedir. Bu yüzden “Çinli” olmanın ne anlama geldiği ve altında yatan değerlerin tespit edilebilmesi için açık normatif teorilere ihtiyaç duyulduğu ifade edilmektedir^[126].

Buradan varmak istediğimiz nokta ise çoğu ülkede vatandaşlıkla ilgili çalışmalar yapılmaktadır. Bu çalışmaların her ülkede birbiriyle aynı olması beklenemeyeceği gibi mümkün de değildir. Zira her ülkenin halkını oluşturan insan topluluğu farklılıklar taşımaktadır. Ancak Türk vatandaşlığı konusunda bir tanım yapmak gerektiğinde bu farklılıklardan yola çıkılması faydalı olabilir.

G. ALMAN HUKUKUNDA

Almanya’da vatandaşlık üzerine çalışmalar yapan Jurgen Habermas’ın 1992 yılında “Anayasal Vatandaşlık” kavramını ortaya atmasıyla bu konu Türkiye’de de tartışılmaya başlanmıştır. Habermas, anayasal vatandaşlığı etnik, dinsel, dilsel veya toplumsal farklılıkların bir arada yaşayacağı bir anlayış olarak görmekle birlikte vatandaşlığın ulustan ziyade bir anayasaya bağlılık olarak ele alınması gerektiğini belirtmektedir^[127].

Federal Almanya Anayasası 116’ncı madde:

“Bu Anayasadaki anlamda Alman, diğer yasal düzenlemeler saklı kalmak üzere, Alman vatandaşlığına sahip olanları...” ifade etmek için kullanılmıştır.

Ayrıca Almanya Federal Cumhuriyeti vatandaşlarını ifade etmek üzere “Alman” ifadesinin kullanıldığı görülmektedir. Bununla birlikte Federal Almanya Anayasası, “Alman” ifadesi ayrıca tanımlanmıştır. *“Kanunda aksi belirtilmedikçe, bu Temel Kanun (Anayasa) anlamında bir Alman, Alman vatandaşlığına sahip olan kişidir.”*

2000 yılı, Almanya vatandaşlık hukuku açısından önemli bir dönüm noktası olmuştur. 1913 tarihli Reich ve Devlet Vatandaşlığı Yasası (*Reichs-*

[126] Bell, s. 1–11.

[127] Kadioğlu, s.182; İsmail Fırat, *Anayasal Vatandaşlık; 1982 Anayasası Üzerine Bir İnceleme*, Yüksek Lisans Tezi, Ankara: Atılım Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2010, s. 3.

und Staatsangehörigkeitsgesetz), uzun yıllar boyunca hem Alman İmparatorluğu hem de Weimar Cumhuriyeti, Nazi dönemi ve Federal Almanya tarafından farklı şekillerde uygulanmış ve birçok kez değişikliğe uğramıştır. Bu yasa, 1 Ocak 2000 tarihinde yürürlüğe giren yeni Vatandaşlık Yasası (*Staatsangehörigkeitsgesetz*) ile büyük ölçüde yenilenmiştir. Yeni yasa, 1998'deki federal parlamento seçimlerinden önce büyük siyasi partiler arasında yaşanan yoğun tartışmaların bir ürünü olarak ortaya çıkmıştır. Her ne kadar bazı yönleriyle 1913 yasasının temel hükümlerini korusa da yeni yasa Avrupa'daki güncel eğilimlere paralel olarak önemli yenilikleri içermektedir^[128]. Bu reform öncesinde Almanya, vatandaşlık kazanımında *ius sanguinis* ilkesine sıkı şekilde bağlıydı. Yeni yasa, *ius soli* unsurlarını sisteme dahil etmiş ve Almanya'da yaşayan yabancıların, özellikle de Almanya doğumlu çocuklarının Alman vatandaşlığına geçmesini kolaylaştırmıştır^[129].

H. FRANSIZ HUKUKUNDA

Fransız Anayasasına^[130] bakıldığında vatandaşlığa yönelik oldukça sınırlı ve temel hükümlerin yer aldığı görülmektedir. Fransız halkı (*Le peuple français, the French people*), Fransız vatandaşı (*les nationaux français, (French citizens)* veya Fransız yurttaşı/uyruğu (*Français, (French nationals)* ifadelerinin kullanıldığı görülmektedir. Ayrıca Fransız Anayasası madde 2/1'de cumhuriyetin resmi dili olan Fransızcaya karşılık gelmek üzere de *français (french)* ifadesi kullanılmaktadır^[131].

Doktrinde 1982 Anayasasının 66'ncı maddesinin değiştirilmemesi gerektiğini savunan görüşlerden biri Fransız Anayasasını örnek göstermektedir. Buna göre, “*Fransa Cumhuriyeti, vatandaşlarının adını Fransa Cum-*

[128] Anuscheh Farahat and Kay Hailbronner, Report on Citizenship Law: Germany, European University Institute, Global Citizenship Observatory (GLOBALCIT), Robert Schuman Centre for Advanced Studies, 2020, s. 1.

[129] Farahat ve Hailbronner, s. 33.

[130] Constitution of 4 October 1958, <https://www.conseil-constitutionnel.fr/en/constitution-of-4-october-1958>, E.T.: 18.02.2025.

[131] Fransız Anayasası madde 2: “*The language of the Republic shall be French.*”

huriyeti vatandaşları olarak değil, Fransız vatandaşı olarak adlandırmıştır. En önemlisi de Fransız Anayasası Fransız halkını bir bütün olarak görmekte ve etnik kökeni, dini, dili ne olursa olsun hepsini Fransız halkı ismi ile tanımlamaktadır. Bu itibarla Fransız halkı etnik kökeni, dini ne olursa olsun bir bütün olarak aynı isimle ifade edilmektedir. Bu durum Fransa’da etnisite vurgusu olarak değil, birleştirici ve bütünleştirici bir unsur olarak görülmektedir.” ifadelerini kullanmıştır^[132]. Yazarın belirttiği hususlara katılmakla birlikte Fransa’da neden böyle bir anlayış olduğunu anlayabilmek için kanaatimizce Fransız kelimesine karşılık gelen *Français* ve *French* kelimelerinin anlamlarını incelemek gerekmektedir.

Français veya *French* kelimeleri Türkçeye, Fransız olarak çevrilmektedir. Ayrıca yukarıda da belirtildiği gibi “Fransızca” diline karşılık olarak da bu sözcükler kullanılmaktadır. *Français* ve *French* sözcüklerinin anlamları için gerek Fransızca gerekse İngilizce sözlüklere baktığımızda genel olarak “Fransa’da, Belçika’nın bazı kısımlarında, Kanada’da ve diğer ülkelerde insanların konuştuğu dil ve; “Fransa’ya, halkına, diline veya kültürüne ait veya bunlarla ilgili”, anlamları çıkmaktadır^[133]. *Français* kelimesinin Fransızca sözlüklerdeki diğer tanımları: “Fransız kişi, Fransız kadın, aslen Fransa kökenli veya bu ülkenin vatandaşlığına sahip kişi. Yabancı ülkelerde ikamet eden yurtdışındaki Fransızlar.”^[134] veya kısaca “Fransalı” olarak çevrildiğini de görmekteyiz^[135]. Fransız kelimesi, Türkçe sözlükte; “Fransa’da yaşayan

[132] Özel, *Anayasa M.* 66, s. 53.

[133] Le Dictionnaire, <https://www.le-dictionnaire.com/definition/fran%C3%A7ais>; Cambridge Dictionary, <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/french?q=French>; Dico en ligne Le Robert, <https://dictionnaire.lerobert.com/definition/francais>; (E.T.: 20.02.2025)

[134] Dictionnaire de l’Académie française, <https://www.dictionnaire-academie.fr/article/A9F1526>; Dico en ligne Le Robert, <https://dictionnaire.lerobert.com/definition/francais>; (E.T.: 20.02.2025)

[135] *From France*, Larousse, <https://www.larousse.fr/dictionnaires/francais/fran%C3%A7ais/35005>; (E.T.: 20.02.2025)

halk ve bu halkın soyundan olan kimse; Fransalı”dır^[136]. Benzer bir tanımda; “*Fransa halkından ve o soydan olan kimse*” olarak çevrilmektedir^[137]. Görüldüğü gibi yabancı ve Türkçe kaynaklar arasında birtakım tanım ve anlam farklılıkları bulunmaktadır. Öncelikle *Français* veya *French* kelimeleri Fransız anlamında kullanılmaları yanında Fransızca dili için de kullanılmaktadır. İkinci olarak gerek Fransızca gerekse İngilizce kaynaklarda Fransız kavramı, halk, kültür, dil ve vatandaşlığa sahip olunmasıyla ilgiliyken çoğu Türkçe kaynakta, *halkın soyundan olan kimse* şeklinde tanımlanmaktadır.

Dolayısıyla Fransa Cumhuriyeti Devleti vatandaşı olan bir kişi kendisinin Fransız olarak nitelendirilmesinden zaten rahatsızlık duymayacaktır. Zira Fransızca ve İngilizce kaynaklardaki tanımlar etnik kökene veya ırka dayalı bir tanımlama yapmamaktadır.

Kanaatimizce günümüzdeki kavram kargaşasının sebeplerinden birisi de Fransızca, İngilizce ve Türkçe arasındaki çeviri ve anlam farklılıklarıdır. Fransız kavramının; “*Avrupa’nın Fransa denilen ülkesi abalisinden olan ve Fransızca konuşan kimse*” şeklinde bir tanımı da bulunmaktadır^[138]. Bu tanım Fransız kavramının etimolojik kökeni açısından da daha yerinde görünmektedir. Nitekim tespit edilen en eski Türkçe kaynakta Fransa yerine *França*, Fransız yerine ise *Françalı*^[139] kelimelerinin kullanıldığı görülmektedir. *França* ve *Françalı* sözcüklerinin *Fransa* ve *Fransalı* şeklindeki

[136] TDK. “Sözlük”; Kemal Demiray, Temel Türkçe Sözlük, İnkılap ve Aka Kitabevleri, İstanbul 1982, s. 343; Ali Püsküllüoğlu, Türkçe Sözlük, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 1995, s. 612.

[137] Yaşar Çağbayır, Ötüken Türkçe Sözlük Cilt II, İstanbul: Ötüken Neşriyat 2007, s. 1614.

[138] Şevket Rado, *Hayat Büyük Türk Sözlüğü*, İstanbul: Hayat Yayınları, 1980, s. 395-396.

[139] Mertol Tulum, *17. Yüzyıl Türkçesi ve Söz Varlığı*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2011, s. 733.

telaffuzunun ise 17. yy'da yaygınlaştığı ifade edilmektedir^[140].

İfade etmeye çalıştığımız husus Norveç Anayasası ve Norveç vatandaşlığı üzerinden daha iyi anlaşılabilir. Norveç Anayasası'nda Norveç vatandaşları; “*norske borgere*”, İngilizce karşılığı ise “*Norwegian citizens*” olarak anılmaktadır. *Norwegian* kelimesinin Türkçe karşılığı Norveçli ya da Norveççe olarak kullanılmaktadır^[141]. *Norwegian*, Norveç'ten olan^[142] ya da Norveç'e, halkına veya diline ait veya bunlarla ilgili^[143] anlamlarında kullanılmaktadır. Norveçli kelimesinin anlamına sözlükten baktığımızda “*Norveç'te yaşayan halk veya bu halkın soyundan olan kimse*”^[144] anlamına geldiği görülmektedir. Görüldüğü gibi Fransız kavramının sözlük anlamıyla Norveçli kavramının sözlük anlamı aynıdır. Bir kimsenin Norveçli veya Belçikalı olduğunu ifade ettiğimizde aslında bu kişinin Norveç veya Belçika vatandaşı olduğu veya buralardan geldiği (*from*) (Norveçli veya Belçikalı olduğu), buralarda yaşadığı izlenimleri oluşmaktayken Fransız, Alman veya Türk olarak nitelendirmemiz halinde ırk veya etnik kökene yönelik bir çağrışım yapmaktadır. Sözlük anlamlarına bakıldığında Norveçli veya Fransız arasında bir ayrım bulunmasa da ülkemizdeki anlayış farklılığı sebebiyle bu ikisi arasında bir fark varmış gibi görünmektedir.

Bahsi geçen hususlara rağmen, Fransız Anayasasından “Fransız” kelime-

[140] Türkçede, 16. yy'da tercih edilen França ve Françalı biçimleri İtalyancadan alıntıdır. Detaylı bilgi için bkz.: Nişanyan Sözlük, <https://www.nisanyansozluk.com/kelime/frans%C4%B1z>, (E.T.: 20.02.2025)

[141] Tureng Sözlük, <https://tureng.com/tr/turkce-ingilizce/norwegian>, (E.T.: 20.02.2025)

[142] Oxford Learner's Dictionaries, https://www.oxfordlearnersdictionaries.com/definition/american_english/norwegian, Cambridge Dictionary, <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/norwegian#>, (E.T.: 20.02.2025)

[143] Cambridge Dictionary, <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/norwegian#>, (E.T.: 20.02.2025).

[144] TDK. “Sözlük”.

sinin çıkarılması ya da halkın “Fransız halkı” yerine “Fransa halkı” olarak adlandırılmasıyla ilgili herhangi bir çalışma yapılmadığı belirtmiştir^[145]. Fransa’da doğrudan “Fransız” ifadesinin anayasadan çıkarılmasına dair spesifik bir anayasal reform önerisi bulunmamakla birlikte, vatandaşlık kavramının kapsamı ve ırkçılığın önlenmesine yönelik hukuki ve sosyolojik çalışmalar yapıldığı görülmektedir. Bu çalışmalar, özellikle “ırk” kavramının hukuki metinlerden çıkarılmasının gerekliliği, ulusal kimliğin yeniden tanımlanması^[146] ve kapsayıcı vatandaşlık anlayışlarının geliştirilmesi^[147] gibi temalara odaklanmaktadır.

Fransa’da “ırk” kavramı, modern bilimsel anlayışlar doğrultusunda geçerliliği olmayan, toplumsal eşitliği tehdit eden bir kategori olarak değerlendirilmekte; bu nedenle hukuki metinlerde kullanılmasının ayrımcılığa zemin hazırlayabileceği gerekçesiyle eleştirilmektedir^[148]. Fransız Anayasası’nın ilk maddesi, tüm vatandaşların menşe, ırk veya din ayrımı yapılmaksızın eşit olduğunu vurgulamaktadır. Ancak yıllardır “ırk” kelimesinin anayasadan çıkarılması tartışılmaktadır. Nitekim 2012 yılında François Hollande, Cumhurbaşkanlığı adaylığı sırasında bu kelimeyi anayasadan kaldırma sözü vermiştir. Hollande’a göre ırk diye bir şey yoktur ve bu nedenle resmi metinlerde yer almamalıdır^[149]. 2018 yılında Ulusal

[145] Özel, *Anayasa M.* 66, s. 54.

[146] Adrien Sautereau ve Daniel Faas, “Comparing national identity discourses in history, geography and civic education curricula: The case of France and Ireland”, *European Educational Research Journal*, 22(4), (2022), 555-571.

[147] Jean Beaman, “From cultural citizenship to suspect citizenship: Notes on rethinking full societal inclusion”, *Cultural Dynamics*, 35(1-2), (2023), s. 60-70.

[148] Gracen Eiland, “Erasing race: the role of republicanism and racism in french constitutional jurisprudence”, *Temple International & Comparative Law Journal*, 35/2, (2021), s. 184.

[149] Rokhaya Diallo; “France’s dangerous move to remove ‘race’ from its constitution”, *Washington Post*, 13.07.2018; <https://www.washingtonpost.com/news/global-opinions/wp/2018/07/13/frances-dangerous-move-to-remove-race-from-its-constitution/?noredirect=on>; Eiland, *Erasing race*, s. 184.

Meclis'te onaylanmış olan bu değişiklik çeşitli sebeplerle yürürlüğe girmemiş olsa da konu hakkında çalışmalar devam etmiştir^[150]. Ancak anlatmak istediğimiz nokta şu ki; vatandaşlıkla ilgili ülkemizdekiyle birebir aynı olan bir tartışma yapılmamış olsa da anayasa ve vatandaşlığa ilişkin tartışmalar her ülkede görülmektedir. Hukuk bilimi sosyal bir bilim olması hasebiyle tüm toplumlarda aynı olması zaten beklenemez. Çünkü her toplumu oluşturan insan topluluğu birbirinden farklıdır. Küreselleşme çağında dahi anayasal vatandaşlık anlayışları arasında gözlemlenen bu çeşitlilik, hukuk düzenlerinin toplumsal gerçekliklere verdiği tepkilerin özgünlüğünü ortaya koymaktadır.

Son olarak yukarıda detaylıca açıkladığımız üzere Fransa, Avrupa Vatandaşlık Sözleşmesi'ne de taraftır. Sözleşmenin 2'nci maddesinde vatandaşlığın etnik kökeni göstermediği ve 5'inci maddesinde vatandaşlığa ilişkin kuralların cinsiyet, din, ırk, renk veya ulusal veya etnik kökene dayalı ayrımcılığı yasaklamaktadır.

Belirttiğimiz hususlar açıkça göstermektedir ki Fransız kelimesi Fransızlar için etnik kökene veya ırka dayalı bir anlama sahip değildir. French kavramı, yazarın kullandığı anlamda köken olarak Fransız olanları değil Fransa Cumhuriyeti'ne bağlılığı ifade etmektedir. Fransa'daki vatandaşların Fransız kelimesinden rahatsız olmamasının sebebi zaten bu kelimenin ırka veya etnik kökene yönelik herhangi bir unsur içermemesidir. Ancak ülkemizdeki çeviri farklılığından dolayı Türk, Alman, Fransız gibi kelimelerin çağrışımı ile Belçikalı veya Norveçli kelimelerin çağrışımı farklıdır.

V. ANAYASA MADDE 66 HAKKINDA ÖNERİLERİMİZ

Anayasanın 66'ncı maddesinin, hükmün ruhuna uygun ve tartışmaları sonlandıracak şekilde değiştirilmesi yönündeki görüşe katılmakla beraber madde metni anlamında da önerilerimiz bulunmaktadır.

[150] Eiland, *Erasing race*, s. 167; Magali Bessone, "Critical Race Theory and the Removal of the Word "Race" from the French Constitution: An Exercise in Translation?", *Droit et Societe*, Sayı 108, (2021), s. 367-384.

İlk olarak tıpkı İtalya, İsviçre veya ABD örneklerinde olduğu gibi vatandaşlık tanımının Anayasa'dan çıkarılması düşünülebilir. Anayasa'da bir vatandaşlık tanımı vermek yerine vatandaşlık kazanma ve kayıp hallerinin kanunla düzenleneceği ifade edilebilir. Böylece vatandaşlığın kazanılma ve kayıp şartları kanunla tespit edilmiş; vatandaşlık kazanma şartlarını taşıyanlar Türkiye Cumhuriyeti Devleti vatandaşlığını kazanmış, kaybetme nedenleri oluşanlar Türkiye Cumhuriyeti Devleti vatandaşlığını kaybetmiş olurlar.

“*Türkiye Cumhuriyeti Devletine vatandaşlık bağıyla bağlı olanların vatandaşlığı kanunla düzenlenir*”^[151] gibi bir hüküm getirilerek böylece Anayasa'nın Türk Vatandaşlığı Kanununa yaptığı atıf nedeniyle vatandaşlık, Türkiye Cumhuriyeti Devletine vatandaşlık bağı ile bağlı olan kişi Türk vatandaşıdır şeklinde tanımlanabilecektir (3/1-ç).

“*Türk devletine vatandaşlık bağıyla bağlı olan herkes Türk vatandaşıdır*”^[152] tanımındaki Türk kavramı yerine, Türkiye Cumhuriyeti Devletinden bahsederek, etnik kökeni, dili, dini veya kültürü ne olursa olsun bağımsızlık mücadelesini müştereken verenlerin hassasiyetlerini korumak ve böylece kimlikler arasında bir hiyerarşi olmadığını vurgulamak^[153] bir diğer alternatif öneri olarak düşünülebilir.

Bunların yanında Federal Almanya Anayasasına m. 116 hükmünün, Alman kavramının tanımlanması gibi 1982 Anayasası'na da Türk kavramının tanımlandığı bir madde hükmü eklenmesi teklif edilebilir. Hükmü Türk vatandaşlığı için uyarlayarak, “*Bu Anayasadaki anlamda Türk, diğer yasal düzenlemeler saklı kalmak üzere, Türk vatandaşlığına sahip olanları ifade etmek için kullanılmıştır*” şeklinde olabilir.

Çin Halk Cumhuriyeti Anayasasında olduğu gibi totolojik olma pahasına “*Türkiye Cumhuriyeti Devletine vatandaşlık bağı ile bağlı olan her-*

[151] Sadruleşrafi, *Türk Vatandaşlığının*, s. 54.

[152] Sadruleşrafi, *Türk Vatandaşlığının*, s. 54.

[153] Topuzkanamış, *Vatandaşlık*, s. 211

kes, *Türkiye Cumhuriyeti vatandaşıdır.*” şeklinde bir değişiklik yapılması önerilebilir.

Son olarak daha uzun ve açıklayıcı şekilde, “*Türk vatandaşlığı, Türkiye Cumhuriyeti ile hukuki ve siyasi bağa sahip olan her bireyin eşit hak ve yükümlülüklerle sahip olduğu bir statüdür. Vatandaşlık, doğumla veya kanunda belirlenen şartlara göre sonradan kazanılabilir ve tüm vatandaşlar, dil, din, ırk, mezhep veya diğer herhangi bir farklılık gözetilmeksizin eşit kabul edilir.*” bir hüküm önerilebilir.

Bu tür bir tanımın, anayasal vatandaşlık ilkesine dayanarak tüm Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlarını eşit bir hukuki çerçevede bir araya getiren bir anlayışı ifade edeceği kanaatindeyiz. Bu yaklaşım, ulusal kimliği etnik temelli değil, hukuki ve siyasi aidiyet temelli olarak tanımlar ve toplumsal bütünleşmeyi güçlendirir.

SONUÇ

Türk devletine vatandaşlık bağıyla bağlı olan herkes Türk müdür? Bu soru, vatandaşlık ve ulusal kimlik arasındaki ayrımı dikkate alınarak incelenmelidir.

Hukuki açıdan bakıldığında: Evet. Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlığına sahip olan herkes, hukuken Türk vatandaşıdır. 1982 Anayasası’nın 66. maddesi, bu durumu şu şekilde tanımlamaktadır: “*Türk Devletine vatandaşlık bağı ile bağlı olan herkes Türktür.*”

Bu ifade, Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlarının ırk, etnik köken veya dini aidiyet farkı gözetilmeksizin “Türk” olarak kabul edildiğini ortaya koymaktadır.

Sosyolojik ve kimlik bağlamında bakıldığında ise: Bu noktada farklı görüşler ortaya çıkabilir. Çünkü bazı bireyler kendilerini etnik ya da kültürel olarak farklı kimliklerle tanımlayabilir. Ancak hukuki vatandaşlık kavramı, bireyin siyasi ve hukuki statüsünü belirlediği için, bireyin kendini nasıl tanımladığı kişisel bir tercih olsa da devlet nezdinde vatandaşlık bağı temel alınır.

Hukukun her alanında olduğu gibi vatandaşlık kavramına dair tartışmalar geçmişte olmuştur, günümüzde olmaya devam etmektedir ve gelecekte

olmaya devam edecektir. Bu tartışmaları görmezden gelmek veya doğrudan karşı çıkmak hukuk biliminin gelişim sürecine uygun değildir. Ne var ki doktrinde Anayasası'nın 66. maddesi, değiştirilmemesi gerektiğini savunan yazarlar bu konu hakkında söz söyleme hakkının dahi olmadığını ima edercesine bir tutum sergilemektedir. Sosyal bilimlerde sayılan hukuk, her ülkede farklı şekillerde uygulanmaktadır. Hukukun üstünlüğü gibi çok genel ilkeler haricinde her ülkenin hukuk anlayışı ve uygulaması birbirinden farklıdır. Çeşitli hukuk sistemlerinin daha adaletli olduğu düşünülse bile hukukun temel konusu olan insan faktöründen dolayı hukukun uygulanması her ülkede değişmektedir.

Ülkemizdekiyle birebir aynı olmasa da çoğu ülkede vatandaşlık alanında tartışmalar yaşanmaya devam etmektedir. Zaman ilerledikçe toplumlar ve anlayışlar değiştiği için böylesi bir tartışma da kaçınılmazdır.

Ülkemizde de Tanzimat ve Islahat Fermanı ile başlayan sürecin sonunda 1869 tarihli Tabiiyet-i Osmaniye Kanunnamesi kabul edilerek Osmanlı tebaası arasında eşit hukuki ve siyasi statü sağlamak amaçlanmış, etnik ve dini farklılıklardan bağımsız bir vatandaşlık anlayışı geliştirilmiştir. O dönemdeki gereklilikler ve toplumda görülen değişim dalgasıyla birlikte devlet ile vatandaşlık arasındaki ilişki daha laik bir temele dayandırılmıştır. Vatandaşlar nasıl ki dini esaslara dayanmayan bir vatandaşlık tanımı talep edebiliyorsa günümüzde olduğu gibi etnik kökene, ırka veya soya dayalı bir vatandaşlık anlayışını da benimsemek istemeyebilirler.

Anayasa m. 66 hükmü bizce de hâlihazırda Türkiye Cumhuriyeti Devleti vatandaşları şeklinde anlaşılmaktadır. Ne var ki hükmün daha açık ve anlaşılır şekilde düzenlenmemesi için de kanaatimizce hiçbir gerekçe yoktur.

KAYNAKÇA

Ames, Roger T. “What Would Confucius Say? Everyone Is (More or Less) Chinese”. *China Review*. 23/2(2023): 31–56.

Aybay, Rona, Nimet Özbek ve Gizem Ersen Perçin. *Vatandaşlık Hukuku*. Ankara: Siyasal Kitabevi. 2019.

Bates, Edward. *Opinion Of Attorney General Bates On Citizenship*. Washington: Government Printing Office. 1862.

Beaman, Jean. “From cultural citizenship to suspect citizenship: Notes on rethinking full societal inclusion”, *Cultural Dynamics*, 35(1-2), (2023), 60-70.

Bell, Daniel A. “What Does It Mean to Be or to Become Chinese? Interdisciplinary Reflections on Chinese Identity”. *China Review*. 23/2(2023): 1–11.

Berki, Osman Fazıl. *Devletler Hususi Hukuku*, Ankara: Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları. C:14, 1961.

Bessone, Magali. “Critical Race Theory and the Removal of the Word “Race” from the French Constitution: An Exercise in Translation?”. *Droit et Societe*. Sayı 108(2021): 367-384.

Bingöl Schrijer, Bilge. “Vatandaşlık Hakkının Kapsamı ve Egemenlik İlişkisi Üzerine Bir Değerlendirme”. *Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*. 22/1(2018): 199-265.

Birsen, Kemaleddin. *Devletler Hususi Hukuku Cilt: I, Tabiiyet-Yabancılar Hukuku*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları No:7. 1936.

Boillet Véronique ve Demay, Clémence. “Access to Political Rights in Switzerland: Critique of the Naturalisation Process as a Source of Exclusion”, *sui generis*, S. 229, (2021), <https://sui-generis.ch/article/view/sg.186/1952>, paragraf 14 vd. (E.T.: 14.02.2025)

Bol, Peter K. “Reflections on the Zhong Guo and the Yi Di with Reference to the Middle Period”. *China Review*. 23/2(2023): 87–105.

Bosniak, Linda *The Citizen and the Alien: Dilemmas of Contemporary Membership*. Princeton: Princeton University Press, 2006.

Bozkurt, Gülnihal. *Alman-İngiliz Belgelerinin ve Siyasi Gelişmelerin Işığı Altında Gayri Müslim Osmanlı Vatandaşlarının Hukuki Durumu (1839-1914)*. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2. Baskı, 1996.

Caselli, Irene. “On Immigrants and Heroes: Italian Citizenship Is Not A Reward,” *Worldcrunch/La Stampa*, 2019, <https://worldcrunch.com/opinion-analysis/on-immigrants-and-heroes-italian-citizenship-is-not-a-reward/>, E.T.: 15.01.2025.

Chen, Albert H. Y. “The Evolution of Modern Chinese Nationality Law: A Historical Perspective”. *China Review*. 23/2(2023): 123–147.

Çağbayır, Yaşar. *Ötüken Türkçe Sözlük*, İstanbul: Ötüken Neşriyat Cilt II. 2007.

Dan, Shao. “Chinese by Definition: Nationality Law, Jus Sanguinis, and State Succession, 1909–1980”. *Twentieth-Century China*. 35/1(2009): 4–28.

Demiray, Kemal. *Temel Türkçe Sözlük*. İstanbul: İnkılap ve Aka Kitabevleri. 1982.

Demirkol, Berk. “Uluslararası Hukukta Dikkate Alınan Vatandaşlık: Gerçek Kişilerde “Etkin Vatandaşlık” Sorunsalı”. *Galatasaray Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*. Cilt 2(2015): 159-193.

Diallo, Rokhaya. “France’s dangerous move to remove ‘race’ from its constitution”, *Washington Post*. 13.07.2018; <https://www.washingtonpost.com/news/global-opinions/wp/2018/07/13/frances-dangerous-move-to-remove-race-from-its-constitution/?noredirect=on>.

Doğan, Vahit ve Banu Şit. *Anayasal Vatandaşlık Kavramı*. Türk Vatandaşlığı Kanunu Tasarı Sempozyumu, Türk Vatandaşlığı Kanunu Tasarısı Sempozyumu Bildiriler, Edt: Vahit Doğan/Feriha Bilge Tanrıbilir/Banu Şit, 29 Şubat 2008. Ankara: Seçkin Yayıncılık. 2008.

Doğan, Vahit, Alper Çağrı Yılmaz ve Lale Ayhan İzmirli. *Türk Vatandaşlık Hukuku*. Ankara: Savaş Kitabevi. 2022.

Ebrey, Patricia Buckley. “Rethinking Han Chinese Identity”. *China Review*. 23/2(2023): 57–86.

Eiland, Gracen. “Erasing race: the role of republicanism and racism in french constitutional jurisprudence”. *Temple International & Comparative Law Journal*. 35/2(2021): 167-194.

Erdem, B. Bahadır. *Türk Vatandaşlık Hukuku*. İstanbul: Beta, 6. Bası. 2017.

Erdem, Fazıl Hüsnü. “Anayasal Vatandaşlık ve Yeni Anayasa”. *Liberal Düşünce Dergisi*. Sayı 66(Bahar 2012): 49-56.

Erginay, Akif. “İtalya Cumhuriyeti Anayasası”. *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*,: 8/1(1951)

Erözden, Ozan. *Ulus-Devlet*. Ankara: Dost. 1997.

Farahat, Anuscheh ve Hailbronner, Kay. Report on Citizenship Law: Germany, European University Institute, Global Citizenship Observatory (GLOBALCIT), Robert Schuman Centre for Advanced Studies, 2020.

Fendoğlu, Hasan Tahsin. “Yeni Sivil Anayasanın Yol Haritası”. *Adalet Dergisi*. Sayı 73(2024): 15-44.

Fırat, İsmail. *Anayasal Vatandaşlık; 1982 Anayasası Üzerine Bir İnceleme*. Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Atılım Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. 2010.

Fişek, Hicri. *Türk Vatandaşlık Hukuku*. Ankara: Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları. 1959.

Göger, Erdoğan. *Devletler Hususi Hukuku Cilt: I, Tabiiyet-Yabancılar Hukuku*. Ankara: Güzel Sanatlar Matbaası, 7. Baskı. 1970.

Göger, Erdoğan. *Türk Tabiiyet Hukuku*. Ankara: Sevinç Matbaası, 4. Bası. 1979.

Güngör, Gülin. “Avrupa Vatandaşlık Sözleşmesi”. *MHB*. 17/1-2(2011). 229-250.

Güngör, Gülin. *Tabiiyet Hukuku*, Ankara: Yetkin, 3. Bası. 2015.

Haste, Helen ve Amy Hogan. “Beyond conventional civic participation, beyond the moral-political divide: young people and contemporary debates about citizenship”. *Journal of Moral Education*. 35/4 (2006): 473–493.

Greville John ve Agard Pocock. *The Ideal Of Citizenship Since Classical Times*. New York. 1995.

Heater, Derek. *Yurttaşlığın Kısa Tarihi*, Çev: Meral Delikara Üst, Ankara: 2007.

Kadıoğlu, Ayşe. *Vatandaşlık: Kavramın Farklı Anlamları, Vatandaşlığın Dönüşümü*, in Ayşe Kadıoğlu (Ed.), *Vatandaşlığın Dönüşümü, Üyelikten Haklara*, İstanbul: Metis Kitap, 3. Baskı, 2022.

Karakoç, İrem. “Osmanlı Tâbiyet Hukuku Bağlamında Gerçek Vatandaşlık Statüsünün Önemi”. *NEÜHFD*, 6/1(2023): 255-296.

Keyman, E. Fuat. “Türkiye’de Çokkültürlü Anayasal Vatandaşlık ve Demokratikleşme”, in Ayşe Kadıoğlu (Ed.), *Vatandaşlığın Dönüşümü Üyelikten Haklara*, İstanbul: Metis Kitap, 3. Baskı, 2022: 218-246.

Kymlicka, Will. *Multicultural Citizenship: A Liberal Theory of Minority Rights* Get access Arrow, Oxford: Oxford Academic, Online edn, 1996.

Kymlicka Will ve Wayne Norman. “Vatandaşın Dönüşü: Vatandaşlık Kuramındaki Yeni Çalışmalar Üzerine Bir Değerlendirme”, in Ayşe Kadıoğlu (Ed.), *Vatandaşlığın Dönüşümü Üyelikten Haklara*, İstanbul: Metis Kitap, 3. Baskı, 2022: 185-218.

Macklin, Audrey, “Who is the Citizen’s Other? Considering the Heft of Citizenship.” *Theoretical Inquiries in Law*, Volume 8 /2, (2007): 333-366.

Manta, Irina D. *Denaturalizing for Post-Citizenship Crimes: Italy Edition*(2019), https://scholarlycommons.law.hofstra.edu/faculty_scholarship/1332, E.T.: 15.01.2025.

Marshall, Thomas Humphrey ve Tom Bottomore. *Yurttaşlık ve Toplumsal Sınıflar*, Çev: Ayhan Kaya. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2006.

Mouaid, Manal. “Italy’s Citizenship Paradox: The Contradictions of Ius Sanguinis”, Ed.: Celina Ferrari, (2025), <https://esthink-tank.com/2025/05/01/italys-citizenship-paradox-the-contradictions-of-ius-sanguinis/#:~:text=Italy’s%20reliance%20on%20ius%20sanguinis,cultural%20ties%20to%20the%20country>, (E.T.: 14.02.2025).

Nomer, Ergin, *Türk Vatandaşlık Hukuku*, İstanbul: Filiz Kitabevi, 30. Bası, 2022.

Olsen, Espen D.H. “The Origin Of European Citizenship in The First Two Decades Of European İntegration”. *Journal Of European Public Policy*. 15/1(2008): 40-57.

Osmanağaoğlu, Cihan. *Tanzimat Dönemi İtibarıyla Osmanlı Tabiiyyetinin (Vatandaşlığının) Gelişimi*. İstanbul: Legal Yayınları, 2004.

Özel, Sibel. “Anayasa m. 66/I Hükmünde Yer Alan Türk Tanımı Üzerine Bir Değerlendirme”. *İstanbul Barosu Dergisi*. 86/6(2012): 40-59.

Özel, Soli. “Küreselleşme Döneminde Vatandaşlık”. *Anayasa Yargısı*. 23/1(2007): 577-583.

Özkan, Işıl. *Göç ve Vatandaşlık Hukuku*. Ankara: Seçkin Yayıncılık. 2022.

Öztürk, Necla. *Yatırım Yoluyla İkamet Etme ve Vatandaşlık Kazanma*. İstanbul: On İki Levha Yayınları. 2022.

Pazarcı, Hüseyin. *Uluslararası Hukuk*. Ankara: Turhan Kitabevi, 19. Baskı. 2020.

Poggi, Gianfranco. *Devlet-Doğası, Gelişimi ve Geleceği*, Çev: Aysun Babacan. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları. 2007.

Polat, Ezgi Güzel. “Osmanlıdan Günümüze Vatandaşlık Anlayışı”. *Ankara Barosu Dergisi*. Sayı 3(2011): 127-157.

Püsküllüoğlu, Ali. *Türkçe Sözlük*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 1995.

Rado, Şevket. *Hayat Büyük Türk Sözlüğü*, İstanbul: Hayat Yayınları. 1980.

Rossi, Camilla. “Who Counts as Italian? Second-Class Citizens and the Politics of Worthiness”, *Anthropolitan*, (2022), <https://anthropolitan.org/2021/01/20/who-counts-as-italian-second-class-citizens-and-the-politics-of-worthiness/>, E.T.: 15.01.2025.

Sadrüleşrafi, Hüseyin Ali. Türk Vatandaşlığının Anayasal Tanımının Hukuki Esası ile Düşünsel, Sosyal, Psikik, Pedagojik Temel Dayanakları ve Sorunları, *Türk Vatandaşlığı Kanunu Tasarısı Sempozyumu Bildiriler*, Edt: Vahit Doğan/Feriha Bilge Tanrıbilir/Banu Şit, 29 Şubat 2008, Ankara: Seçkin Yayıncılık. 2008: 41-79.

Sautereau Adrien ve Faas, Daniel. “Comparing national identity discourses in history, geography and civic education curricula: The case of France and Ireland”, *European Educational Research Journal*, 22(4), (2022), 555-571.

Serbestoğlu, İbrahim. “Zorunlu Bir Modernleşme Örneği Olarak Osmanlı Tabiiyet Kanunu”. *Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*. Sayı 29 (2011): 193-204.

Serbestoğlu, İbrahim. *Osmanlı Devleti’nde Tabiiyet*, Yüksek Lisans Tezi, Samsun: On Dokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, 2010.

Seviğ, Muammer Raşit ve Vedat Raşit Seviğ. *Devletler Hususi Hukuku*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları, 3. Bası. 1962.

Shachar, Ayelet. *The Birthright Lottery: Citizenship And Global Inequality*. Cambridge: Harvard University Press. 2009.

Shaw, Malcolm N. *Uluslararası Hukuk*, Çev. Edt: İbrahim Kaya, Çev: Yücel Acer/İbrahim Kaya/M.Turgut Demirtepe/G. Engin Şimşek, Ankara: TÜBA Bilimler Akademisi, 2017.

Story Joseph. *Commentaries on the Constitution of the United States: With a Preliminary Review of the Constitutional History of the Colonies and States Before the Adoption of the Constitution*. Boston: Little, Brown and Company, 4. Baskı. 1873.

Şit, Banu. “Modern Vatandaşlık Kavramına Bir Bakış”, *TBB Dergisi*, Sayı 76, 2008.

Tingyang, Zhao, “To Be or To Become a Chinese, That Is a Question”. *China Review*. 23/2(2023): 13-29.

Topuzkanamış, Şafak Evran. *Vatandaşlık Üstüne Bir Tez*. İstanbul: On İki Levha, 2013.

Tulum, Mertol. *17. Yüzyıl Türkçesi ve Söz Varlığı*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları. 2011.

Töre, Nazlı, Değişen Dünyada Vatandaşlık, *Uyuşmazlık Mahkemesi Dergisi*, 10(2017): 553 – 595.

Ulukaya, Gülşen. “1869 Osmanlı Tabiiyet Kanunu ve Büyük Devletlerin Bu Kanuna Bakışı”, *Anlambilim MTÜ Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi*. 2/2(2022): 136-150.

Uluocak, Nihal. *Türk Vatandaşlık Hukuku*. İstanbul: Filiz Kitabevi. 1988.

Unat, İlhan. *Nottebohm Kararı ve Tâbiyetin Gerçekliği İlkesi*. Ankara: Sevinç Matbaası. 1966.

Xiang, Shuchen. “Tianxia and Its Decolonial Counterparts: “China” as Civilization, Not Ethnicity”. *China Review*. Cilt 23/2(2023): 165-187.

Yeğen, Mesut. “Citizenship And Ethnicity in Turkey”. *Middle Eastern Studies*. 40/6(2004): 51-66.

Yüksek, Elif. *Türk Vatandaşlığının Yatırım Yoluyla Kazanılması*. Ankara: Yetkin Yayınları. 2023.

DİĞER KAYNAKLAR

<https://www.anayasa.gov.tr/>.

https://legislationline.org/sites/default/files/documents/30/Italy_citizenship_act_1992_am2009_en.pdf.

https://constitution.congress.gov/browse/essay/amdt14-S1-1-1-1/ALDE_00000811/.

https://www.gesetze-im-internet.de/englisch_gg/.

<https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/french?q=French>.

<https://www.conseil-constitutionnel.fr/en/constitution-of-4-october-1958>.

<https://english.www.gov.cn/>.

https://english.www.gov.cn/archive/lawsregulations/201911/20/content_WS5ed8856ec6d0b3f0e9499913.html.

<https://www.senate.gov/about/origins-foundations/senate-and-constitution/constitution.htm>.

<https://dictionnaire.lerobert.com/definition/francais>.

<https://www.dictionnaire-academie.fr/article/A9F1526>;
http://www.coe.int/en/web/conventions/full-list/-/conventions/rms/09000016_8007f2c8.
<https://www.fedlex.admin.ch/eli/cc/2016/404/en>.
<https://www.fedlex.admin.ch/eli/cc/1999/404/en>.
www.oyez.org/cases/2009/08-7412.
<https://www.icj-cij.org/sites/default/files/case-related/18/018-19550406-JUD-01-00-EN.pdf>.
<https://www.larousse.fr/dictionnaires/francais/fran%C3%A7ais/35005>.
<https://www.le-dictionnaire.com/definition/fran%C3%A7ais>.
<http://www.refworld.org/docid/3ae6b3b00.html>.
<https://www.archives.gov/milestone-documents/dred-scott-v-sandford>.
<http://www.china.org.cn/english/LivinginChina/184710.htm>.
<https://www.nisanyansozluk.com/kelime/frans%C4%B1z>.
https://www.oxfordlearnersdictionaries.com/definition/american_english/norwegian.
<https://sozluk.gov.tr/>
<https://tureng.com/tr/turkce-ingilizce/norwegian>.
<https://tile.loc.gov/storage-services/service/ll/usrep/usrep169/usrep169649/usrep169649.pdf>.